रवि शाक्य

बारखं-म्ये

प्रेम बहादुर कसा

पासा—२५

बाखं-म्ये

प्रेम बहादुर कसा

पिकाक :—
च्वसापासा,
मासांगा, येँ

निको खुसि १000

मू0— ३।५0

नेपाल सम्बत्
१0६३

थाकू :—
शाक्य प्रेस ओम्बहाल, काठमाडौं

दोहलपा—

पक्षबातं कयेका

न्हयदँतक लासाय् च्वना भाम्ह

श्रद्धेय अबुजु

आशामानसिंह कसायात

—कायमचा प्रेम

जिमिगु खँ

गुगुं जातीयागु महान् सम्पत्ति व जातीयागु साहित्य ख:—साहित्ये नं गीति कवितायागु विशेष महत्व दु। गीति कविता अर्थात म्येयागु अङ्ग पूवंगु रूप बाखं-म्ये ख:। गुगुं मार्मिक घटनायात छन्द व लययागु आधारे चिरकाल तक म्वाक्यगु ज्या बाखं-म्येनं याइ। नेपाल भाषायागु साहित्य गुलि उत्कृष्ट, गुलि उच्च धैगु क्यनेत थुकियागु पुलांगु बाखं-म्येया संग्रह मुद्रण रूपे वैच्वंगु थ्व अवसर अत्यन्त हे महत्वपूर्ण ख:।

प्रेमबहादुर कसाजुं थुकियात प्रकाशे हया छगू साप हे आवश्यकीय तथा नेपाल भाषाया विद्वानपिन्त अनुकरणीय ज्या यानादिल। थाय्थासे बाखंया सारांश तथा उकी थ:गु मन्तव्य नं पोंका वेक:नं थंकियात उतिकं हे उपयोगी यानादीगु दु। नेपाल भाषाय् पिहां व:गु गतिलागु ज्या मध्ये थ्व छगू अति हे सेल्लागु ज्या ख:। आधुनिक साहित्यया देग: स्वनाच्वंपि साहित्यिकपिंत थ: पुर्खापिसं साहित्ययात गुलि उत्कृष्ट याना थक्य धुंकुगु ख: धैगुया थ्व छगू ज्वलन्त न्हाय्कं ख:। कसाजुयागु थ्व भाषा तथा साहित्य सेवां नेपाल भाषायागु गौरवयात यक्व हे थकैव्यूगु दु। च्वसा पासा पाख्यं थुकियात पिकाय्गु अवसर बिया वेकलं जिमित भाषा तथा साहित्य सेवायागु क्षेत्रे छगू सन्तुष्टि बिया दीगुली अपालं धन्यबाद।

आश्विन २० गते, २०२०

च्वसापासा

थगु खँ

सैद्धान्तिक मतभेद स्वाभाविक ख । थथगु दृष्टिकोण कथं थर्थपिं हे पक्का, मेपिं फुक्क कच्चा । वादे वादे जायते तत्वबोध: । वाद प्रतिवाद, सम्बाद । थ्व खँ न्हापा नं ख, आ नं ख । अथे हे जुया संसारय् उलिमछि धर्म दयाच्वन उलिमछि वाद दयाच्वन । छगू ह धर्मय् व छगू हे वादय् नं वादय् नं विभिन्न मतभेद दया विभिन्न पद्धति दयाच्वन । तर, थ्व जुल धर्म व वादया खँ—छगू परलोक मोक्ष गति जुइगु, मेगु इहलोक सुख सम्पति जुइगु । थुमि बारे संक्षिप्तं धायेगु खँ थ्व हे ख । तर, थुमि विपरीत मोक्ष गति नं मलाइगु, सुख सम्पति नं मदइगु बातथें ज्यागु लोचं कया आया–आया हालाच्वनेमालीबले मतभेद धयागु गन कावने ? थुकी ला छप्वा म्हुतुं छगू मतं विरोध यायेगु बाहेक मेगु खँ हे दइमखु; छायधासा थ्व मज्यूगु, मनींगु, मखुगु व मभिंगु लोय् ख । 'हां लिना मां लिना' याना वांछ्वयेमागु वस्तु हे थ्व ख । तर, अंग्रेजी भासय् छगू उखान दु, "Every cloud has a silver lining." अर्थात् लँय् च्वंगु

सुपथा नं अवसर व। अथे हे जित नं जुल च्यान्हु बात कया पिहाँ वने मफुगुया पलेसा थ्व सफू छगू पिकाय खन, नेपाल भाषा साहित्यया धलखय् थगु नां छथी अप्वा छायेके खन। बातथें ज्यागु लोय्‌गु नं अवसर वल हे धायेके खन।

आषाढ २९ गते। अन्न नं वा भचाभचा वयाच्वंगु दनि। ह्निग न्हिच्छि वा वगुलि गम्बूट न्ह्याना स्कूल वना। स्कूलं लिहाँ वसेंनिसें हे जवगु म्हालापचिया मो भचा मनावया स्याना च्वन। चान्हे तस्सकं क्वाताक्वाता मिनावल। सुथे जूबले तुति हे चुइ मफुत। खू कया न्यासि जुइमाल। शनिबार जूगुलि न्हिच्छि छें हे लात। बातं कल धका मतिइ हे मवं। छें दुगु वास पाना। तर, भचा हे क्वमला। कन्हे खुनु स्कूल वनेगु नां हे दुगु मखुत। बहनी पसलं दुहां वम्ह किजां नयेत इर्गापाइरिन व पायेत बेलाडाना ज्वनावसेंलि तिनि बातं कल थें धका इवास्स मनय् वल। धात्थें उकि बुलुहुँ-बुलुहुँ क्वलाना वन। च्यान्हु दुबले मनावगु ल्यंदनिसां स्यागु मंत बराबर जुल। स्कूल वनेफत, वना। थ्व हे च्यान्हुया दुने थ्व बाखं-म्ये च्वनेगु, ल्ययेगु व थ्वया बारे च्वयेगु ज्या जुल। अथे ला चब्बुक अन्नं लागु मखुनि। स्याइगु अन्न नं चासि वनि। अयनं लिमलाक्क जुयाच्वनेफु। अकि हे मखा च्यान्हु लासाय् च्वना पूवंकागु वस्तु ल्ह्ययेत लच्छि मयाक बीगु। फलस्वरूप जांचयागु कापि ध्याक्वय् लानाच्वन। विद्यार्थीत क्वांय्क्वांय् ह्यालाच्वन। मास्टरत कुनुकुनु तंम्वयेका च्वन। तर, न्ह्यागु न्ह्यात्थे जूसां थौं थ्व सफू पिकायखन,

पिकायेखन, थुकि हे जित लय्ता वयाच्वंगु दु ।

थुकि जि जम्मा झिन्यापू बाखं-म्ये मुनातयागु दु । उकिया मतलब झी थुलिहे जक बाखं-म्ये दु धयागु मखु । थ्व सफुतिइ थुपि झिन्यापु जक तयेगु धयागु जिगु चित्तय् ल्वल । चित्तय् ल्वथें तया । नत्र मेमेगु छखें तया जुजु त्रिभुवन २००७ सालं भारत पाखे वंगु खँयात कया चिनातगु म्ये सं तये जिउगु दनि । तर, मतया । व थें तुं बाखं-म्ये सम्बन्धी थगु विचार, नेवा बाखं-म्येया बारे थगु दृष्टिकोण व थुकी च्वंगु प्रत्येक बाखं-म्येया बारे थगु मंखना हे जक जि थुकी बियागु दु रूप, राग, भाषा व शैलीया बारे बिश्लेषण याना पूवंक च्वयेगु कुत जि मयाना । वास्तवय् च्याम्हुया दुने लोगी लासाय् च्वना च्वयागु जूगुलि हे थुलि जक खँय् थ्व सीमित जूवंगू ख । थ्वयात बातया चिन्हथें यायेगु इक्षा जूगुलि मेगु खँ मतनेगु हे भिताया । नत्रसा च्वे धयागु विषये जक मखु कि झीगु भाय् व साहित्यया बारे हे नं आपालं खँ थुकी धाका च्वये जिउनी, झीगु भासय् पुलांगु मौलिक साहित्य मरु धाइपित म्हुतु प्वातिक्क लिस बी जिउनि ।

बाखं-म्ये धाये मात्रं म्येया रूपय् च्वयातगु ताहाकगु बाखं धका भापाच्वंपि नं दु अथे ला बाखं-म्ये हे बुलुहुँ-बुलुहुँ ताहाक जुया खण्डकाव्य व महाकाव्यया रूपय् परिणत जूगु ख । तर, बाखं-म्ये काव्य खया नं महाकाव्य मखु खण्डकाव्य नं मखु । अले बाखं-म्ये धाये मात्रं ताहाक जुइमा धयागु नं मरु ।

थ्व मुनाय् च्वंगु चिचीहाकगु म्ये तोता अंग्रेजी बाखं-म्ये छ्पु स्वये:—

Down in yon forest there stands a hall:
The bells of Paradise I heard them ring.
It's covered all over with purple and pall:
And I love my Lord Jesus above anything

In that hall there stands a bed:
It's covered all over with scarlet so red:

At the bedside there lies a stone;
Which the sweet Virgin Mary knelt upon:

Under that bed there runs a flood:
The one half runs water, the other half blood

At the foot of the bed there grows a thorn:
Which ever blows blossom since he was born:

Over the bed the moon shines bright:
Denoting our Saviour was born this night:

का, थ्व चीहाक मजूला ? चीहाक जुया नं गुलि सेल्लागु, गुलि क्वातुगु ! अकिं बाख-म्ये ताहाक नं जुइफु, चीहाक नं जुइफु—थथे हे धयागु नियम थुकी मरु ।

आ छगू खँ छु धासा 'सिलुतीर्थ'या लय् चोनिया म्येया लय्नाप जोला धका ला धया, तर व म्येया नां मसिउ। अकि चीन वंपिके म्यना छ्वया तयागु दु। अथे हे 'स्वयनगु'या लय् नं मसिउ, ताल नं मसिउ। तर, सिउह्म मनू सुं दनिला धयागु आसं मात्तुमाला च्वनागु दु। चीनिया म्येया नां ला अवश्यं सीतिनि, थुकी म्या हे शंका मरु। 'स्वयनगु'या खँ जक धायेफुगु मखु। भाग्यजोग्य का। निराश ला जुयागु मरुनि।

अन्तय् वया मेगु छगू खँ धाये। 'जि वया ला लछि मदुनि' म्येया क्वे भीमचा सति वंगु खँ सिधयेव कायमचा ल्हासां क्वहाँ वगु खँ वइ। ल्हासा घना स्वदँ दयेका क्वहाँ वम्ह कायं चुकय् च्वना मांयात सताच्वनी। मांम्हेस्यां झ्यालं तुं खँ फया वयागु जात उयागु, भीमचा सति वंगु खँ कनी। अले कायमचा अनं तुं झोलि तुम्बा ज्वना देशान्तर हिउ वनी। आपालं सफुतिइ थुकथं हे खँ हना वनाच्वंगु दु। सित भापा जात उया दशक्रिया यायेधुंकूम्ह मनू छें दुहाँ वये मजिल धयागु प्रचलित रीतिथिति नाप ध्व खं छपा जूगुलि थुकि जि अथे हे तयाबिया। जिगु 'मतेनाया म्ये' सफुतिइ नं अथे हे दु। तर, छगू सफुतिइ मेकथं हे खनागुलि ध्व दुर्लभगु वस्तु प्रकाशय् हया बिउसा ब्वनीपित, विचार याइपित ज्या वइ धयागु मति खना थन तया विया :—

'सँदेस चोनह्म कायया अति राभ दयकाओ
ङेपालस ओङे धका भालपु न्हां ॥

पासा दको मुनकाओ सघन फयाओ
ङेपालस घमन्द याना ओल न्हां ॥१॥
झिखाछेस ध्यनकाओ थिथि ख ल्हानाओ
झिखाछेस बाम याना चोन न्हां ॥
झिखाछेस दनाओना कुति देश ध्यनकाओ
अनस बास याना चोन न्हां ॥२॥
कुति देश दना ओया सको देश ध्यनकाओ
बज्रजोगिनी दरशन यात न्हां ॥
दरशन धुनकाओ सको देश बास याना
मामयात पति छोया हल न्हां ॥३॥
सको देश दना ओना चाबहिलिस ध्यनकाओ
भल्या नायो मामया थास छोत न्हां ॥
भल्या नायो छे ओसे छि काय झाल धासे
चाबहिलिस लस्वल झास धाल न्हां ॥४॥
कायया चिथि स्वयाओ अरभुत चायाओ
जि काय जा मान्त धका चोन न्हां ॥
जि काय जा दनि खनि चन्दाल पासानं
जि भलिचा सति छोया ओन न्हां ॥५॥
आओ गथे याय जिन काय छेस वई वेल
जिन गथे चित्त बुझे याय न्हां ॥
जलाखला मुनकाओ थिथि ख ल्हानाओ
काययात लस्वल ओन न्हां ॥६॥

माम ओगु खनाओ हृतासन ओनाओ
मामया पालि भोकपुल न्हां ।।
माम काय निह्मसया थिथि कुसल बार्ता यासे
मामन सघन बिल न्हां ।।७।।
सघन धुनकाओ पासा दको मुनकाओ
माम काय छेस द्वाहाँ झाल न्हां ।।
छेस द्वाहाँ वन बेल थव तिरि मदयाव
मामयाके ङेनाओ स्वत न्हां ।।८।।
अयले माम हाय छन भलिचा गन ओन
जि भलिचा थव छेस वन न्हां ।।
छु धका ओन माम गुगु धका ओन माम
जि ओयागु समाचार मसिओला न्हां ।।९।।
अयले माम हाय छन भलिचा सलता हकि
थिथि ख्वाल भति नि स्वय न्हां ।।
अयले काय पुता जि भलिचा थन मंत
छंगु नामं सति वन भलिचा न्हां ।।१०।।
अयले माम हाय छु कारण सति ओन
गुगु कारण सति छोया माम न्हां ।।
अयले काय पुता छ मदु पति थेन
उगु पति स्वसे सति वन न्हां ।।११।।
सुनानं हल माम ग्वह्मसेन हल माम
छु चिन्ह तसे पति हल न्हां ।।

मेबन मखु पुता छुन हेति पासान
छुंगु अंगु चिन्ह धका बिल न्हां ॥१२॥
अयले माम हाय जिगु अंगु मखु माम
चन्दाल पासां खेल यात न्हां ॥
अयले माम हाय छन भलिचा मदयक
जि गथे थ्व छेस चोने न्हां ॥१३॥
हरिहरि शिवशिव गथिनगु जिगु करम
पासायागु धर्म स्वय धुन न्हां ॥
अयले माम हाय धन्दा काय मते माम
ओया लँन लिहाँ वने माल न्हां ॥१४॥
थ्व ज्याल न कोस्वय गात थ्व लुखा दुस्वय गात
थ्व छेया माया जित छाय न्हां ॥
आमथे धाय मते छन जित बाय मते
छंत मेह्न बिहा याना बिय न्हां ॥१५॥
अयले माम हाय जिन बिहा याय मोल
छबार नि फिरत जि ओने न्हां ॥
मामयात स्वचाकल उसे पालिस भोकपुसे
मामयात लिमस्वसे झाल न्हां ॥१६॥
काय ओनगु स्वयाओ विलाप यानाओ
मूर्छान कयाओ चोन न्हां ॥
जलाखला ओनाओ धीरज यातकाओ
देवया सेवा याकातल न्हां ॥१७॥

नृपति श्री राजेन्द्र विक्रम शाहदेव
ओसपोलया परताप वोल न्हां ॥
ज्ञानी गुनी पनिसेन हिस्याय मते थनि
ल्हाकह्म अज्ञानी सियाओ न्हां ॥१८॥

खँ थुलि हे ख। मेगु छु धाये ! लोगीया लासां पिज्वगु बातया प्रसाद स्वरूप जिगु थ्व 'बाखं-म्ये' झीगु साहित्यया इतिहासय् भचा जक जूसां ज्या ख्यलेदत धासा बातयात हे नं जिं सरा मखु कि सुवा भापे।

आश्विन १५ गते, २०२० *प्रेम*

बाखं-म्ये

बाखं–भ्ये

थौं अन्तरिक्षया यात्रा छह्मनिह्मेस्यां जक मखु, च्याह्मझिन्हेस्यां हे यायेे धुंकल; मिजंतेसं जक मखु मिसां नं यायेे धुंकल । कन्हेकंस थ्व अन्तरिक्ष यात्रा केकोहुसुलुं बरोबर जुल धासां छुं आसार्य मखु । अथे हे छन्हुया दिने चन्द्रमाय् वनेगु नं प्यह्मनारां सीक वनेगु थें जक नं जुइतिनि । मेमेगु ग्रयासिकं तच्वोगु छु छु जुइतिनि थें ! प्रलय जक मजुल धासा थौंकन्हे झीसं सपनाय् हे मखनागु नं कन्हेकंस बिपनाय् जुया वइतिनि, थुकी भ्या हे शंका मरु । अले गुलि जुल माकया सन्तान बनूया पाखें जुल, गुलि जुइतिनि व नं थया हे पाखें जक जुइ, थुकी नं छुं हे शंका मरु । ख, थौं न्ह्यागुं याकनं जुयाच्वंगु दु । तर, थौंयागु अवस्थाय् मनू श्यनेत लखंलख दँ पुलावये धुंकल, दोलंदो स्वाथ गयावये धुंकल थ्व नं झीसं लोमंके मजिउ ।

थौं मनू आपालं शिक्षित व पठित जुइ धुंकल, आपालं सस्यू जुइ

धुंकल । तर आखया आविस्कार जूगु अपायूसकं ता दुगु खँ मखुनि । थ्व हे आखया आविस्कारं तिनि मनू थौं थुलि याकनं न्ह्यब्वाये फत, न्ह्यागु ज्याखँय् नं न्ह्यज्याये फत । अझ धात्थें धायेमाल धासा थासाया आविष्कार हे थ्वया मुख्यगु ह्रा ख । ल्हातंच्वया सफू जक दुबले तकं मनूतेसं उलि ज्ञान विकास याये मछिनि, अंकि थगु बरकत नं उलि याकनं उले मफुनि । आ ला आपालं पाये धुंकल । थौंया समय न्हापाथें मखये धुंकल । द्यो ह्लि धूंकल, मनू मेह्म जुइ धुंकल । वास्तवय् थ्व फुक्कया कारण ख विकास । मानव जातिया इतिहास हे विकासया इतिहास ख । क्रान्ति हे नं विकासया लँय् लिकुंगु ल प्वाचाला पिब्वांवनीगु उग्र रूप सम्म ख । अंकि आखया आविष्कारं लिपा विशेष याना थासा आखया आविस्कारं लिपा, साहित्ये क्रान्तिकारी परिवर्तन वयाच्वंगु दु । झीगु साहित्ये ला धात्थें धायमाल धासा २००६ सालं तिनि थ्व परिवर्तन वल धासां जिउ । नत्रसा **ललितविस्तार, इसपं दयकागु बाखं, सज्जनहृदयाभरण, नेपाल भाषा व्याकरण** थज्यागु हे च्यागु झिगू सिबेत थासा आखलय् मेगु सफू वयां न्ह्यो दुगु मखु । ल्हातंच्वया सफू धासा झी आपालं दु ख । आख हे मदुनिबले झीगु साहित्यया रूप गय् च्वं जुइ ले ? झीसं बिचा यायेमागु खँ थ्व हे ख ।

देशयात श्रुति धाइ । व्यासं तिनि थ्वया वर्गीकरण यात । बुद्ध निर्माण जुइ धुंका गुलिखे लिपा अशोक व हर्षवर्धनया पाले संघायन जुयालितिनि त्रिपिटक उल्लिखित जुल धयागु खँय् इतिहास साछि दु । न्हापा च्वयेगु चलन मरु । गुलि खँ दु, चाहे व शास्त्र जुइमा अथवा मेगु छुं, स्वयूवयेकेगु हे जक चलन । अंकि न्हापा अध्यापक धयापिं मरु, ध्यापकत जक सफू स्वया ब्वंकीपिं ध्यापकत व ब्वनीपिं पाठकत ला लिपा हे तिनि

दुगु ख। अथे जूसां ब्वंके व ब्वने अपाद्सकं थाकु मजू। न्ह्यागु म्ये हाला धायेगु चलन जूगुलि न्वय्‌वयेके अपु। 'गीता' शब्दं हे सीदु थ्व गीत ख धका। वेद नं म्ये हालेथें हाला ब्वनेगु चलन आतकं दनि। बाइबल व पुरान नं म्ये थें हे ज्यागु कविता ख। त्रिपिटक नं कविता हे ख। थुकथं स्वत धासा साहित्यया सिर्जना कवितां हे जूगु खनेदइ, गुगु लिपा तिनि लिखित रुपय् च्वंवल। कविता मध्ये नं दकले न्हापां सिर्जना जूगु लोक म्ये हे ख। वेद, बाइबल, त्रिपिटक, पुरान व गिताथें ज्यागु उच्च कोटियागु दर्शन ला व्यास, बुद्ध, कृष्ण, महम्मद व ईसाथें ज्यापिं महान् विद्वान व दार्शनिकते न्ह्यप्पुं पिहाँ वल। इपिं तोता मेपिं नं ला मनूत दु। इमिसं नं ला छुं म्ये अवश्य हे हाल जुइ। व म्ये दार्शनिक मजूसां उकी इमिगु नुग खँ ला अवश्य नं दइ। ह, व हे ख लोक म्ये—दार्शनिक म्येया ध्वंत्वा। मनूत न्हापांनिसें हे बुद्ध व ईसाथें दार्शनिक मजू। तर गायक ला इपिं न्हापांनिसें हे ख। अले थ्व हे लोक म्ये मध्ये छगू किसिमया म्ये ख बाखँ–म्ये। थ्व म्येया विशेषता ख न्हापा जुया वंगु खँ म्ये हाला वाखंथें कनेगु। बाखं-म्ये ताहाक नं जुइफु, चिकिहाक नं जुइफु। बाखं कनीह्म मनूया बाखंनाप सम्बन्ध दये न फु मदये नं फु। सम्बन्ध दुह्म जूसा बाखनय् छुं भचा नाटकीयता वयेफु, थुलि हे जक ख, बाखँ–म्ये ला व जुया हे च्वनी; सम्बन्ध मरुसा खँ हे मंत। थ्व हे बाखं-म्येयात वर्तमान साहित्यया घाँय्‌घाँय्–भाज्जु धायेमा। थौं प्रत्येक कविता, कहानी, निबन्ध, प्रबन्ध, नाटक व उपन्यासया लेखक झीसं खनाच्वनी। तर, न्हापा थथे च्वयेगु चलन हे मदुबले च्वमिया नां गन कावने? अले थौंथें च्वच्वं-स्यास्यां, स्यास्यां-च्वच्वं यायेगु चलन हे न्हापा मदु। नुगलय् वल कि म्हुतुइ वल, गनं दिना

स्यंथाय् भिंकेगु व मज्यूथाय् लीकेगु खँ हे मरु। अकिं न्हापान्हापायागु कविताय् आयासिकं आपा स्वाभाविक प्रवाह खनेदइ। अले न्हापान्हापायागु कविताया रचनाकार जनसमूह हे ख, सुं व्यक्ति विशेष मखु।

झीगु बाखं–म्ये यात अंग्रेजी भासं बैलेड धाइ। बैलेडया परिभाषा स्वत धासा संक्षिप्त रुपं थथे धायेफु:—'छुं घटना विषये थ पाखें छुं खँ मतंसे जुक्को तावको खँ म्ये हाला बाखंथें कनेगु लोक म्येयात बैलेड धाइ।" थ्व बैलेडया तात्पर्य् प्याखं हुलेगु ज्या नं या धाइ। तर, भाजु एम्. जे. सी. होज्जार्टया धापू कथं थ्व आवश्यक मखु अले म्ये धयागु हे छगु प्रकारया कविता जूगुलिं थ्व बैलेडयात नं कविताया ल्याखय् छा। वास्तवय् बैलेडय् कविताया निंतिं आवश्यकगु कल्पनाया लँसां नं दइ। तर, थ्वया विशेषता कविताय् स्वया बाखनय् व संगीतय् हे जुयाच्वन। थ्वया मेगु विशेषता छु धासा मौखिक रूपं पुस्तांपुस्ता अपुतालि वनाच्वनीगु। वास्तवय् लोक म्ये धाये मात्रं अपठित व अशिक्षित जनताया हृदयं थथह्लं छ्वह्ल्या मन्ह्यंमन्ह्यं पिब्वांवइगु भावुकताया लहर ख। छम्हेस्या ह्युतुं पिहाँ वयेव मेपिनि ह्युतुइ थ्वया छचाखेरं न्यनावनी। अकिं थ्व लिखितरूपय् दइ नं मखु। म्ये जूगुलिं न्वय्वयेके अपुल, फलस्वरूप मनूतेके कंथागर जुयाच्वन। लिपातिनि मनूतेके लिज्ञां दयावल, ध्यापकया थाय् अध्यापकतेसं काल। अले शिक्षित वर्ग लोक म्ये, बाखं–म्ये, न्यँकँ बाखं व थज्यागु हे मेमेगु नं लिखित रूपय् संरक्षण यानातयेगु कुत यात। थुगु ल्याखं झीगु बाखं–म्ये व अंग्रजते अथवा धाये यूरोपीते बैलेड धयागु व हे छगू ख। अथे ला साहित्य धयागु गणित मखु। विलायती व नेपाली पहच्वह छगू हे जुइमा धयागु नं मरु। भूगोल पानाच्वनी, इतिहास पानाच्वनी। व थें मनू नं पानाच्वनी। तर,

मनू पाना नं मनुष्यता पाइमखु, उलि हे जक ख। मुख्य झीगु बाखं–म्ये व बैलेड निगुलिं म्ये–हाला कनेगु बाखं ख। थुपिं निगुलिं धार्मिक, ऐतिहासिक रोमानी, सयोगान्त, वियोगान्त फुक्क प्रकारयागु दु। कल्पनाया चि व बाय् थासय् कवित्वया लँसां न अथे हे दु। समयया अन्तर नं गुगुलीसं ह्ल, गुगुलीसं आपा निस्तायसं दु। थुकथं आपालं खँय् बाखं–म्ये व बैलेड जोला। झीगु परम्पराकथं न्ह्यापान्ह्यापा म्ये सिधयेका दकले क्वे जुजुया नां कायेगु व जयागु सुख शान्ति, यश कीर्ति कामना यायेगु चलन दु। बैलडय् मरु। चरण पत्ति ला मखु, निगू–स्वंगू सिल वंका धुवा कायेगु चलन गुगुगुगु अंग्रेजी लिरिक कविताय् खनेदु तर बैलेडय् मरु। झी धासा म्ये मात्र फुक्केसं हे धुबा तयगु चलम दु। थज्यागु हे छता–निता साधारण खँ तोता मेगु आपा थें खँय् बैलेड व बाखं–म्ये उत्थें हे जू।

झीगु भाय् गुलि पुलां धयागु खँया चर्चा थन याना च्वने मागु मरु। नेपाल सम्बत् थापना याह्म 'साखवाल' भाजुया नामं हे सीदु उगु समय थन नेपाल भाषा हे प्रमुख भाषा ख धका। तर, अंग्रेजी साहित्य गुलि पुलां उलि झीगु पुलां खनेमरु। बैलेडया इतिहास १००० दँ धयाथें पुलां जुइ धुंकल, तर भाषाया रूप कथं झीगु बाखं–म्ये ३०० दँ अप्पो पुलां मजू थें च्वं। खयेत ला झीगु मौलिक साहित्यया इतिहासय् पद्य गुलि पुलां गद्य उलि मजु। पद्य नं मात्रा जक हनेगु अथवा स्वायेगु कथंयागु मखु कि विभिन्न राग व ताल समेत दुगु म्येया रूपय् चिनातगु। अले म्येथें पुलांगु मेगु मरु। अकिं झीगु भासय् पुलांगु म्ये गुलि दु व फुक्क कविता हे ख धायेमा। बरु हिन्दी साहित्य भक्ति रस प्रधान कवितां शुरु जुल थें झीगु नेपाल भाषा साहित्य नं देव देवतापिनिगु गुणगान यानातगु स्तुति व

इमित प्रार्थना यानातगु म्ये हे जायाच्वंगु खनेदु । छगू किसिमं झीगु साहित्यया इतिहास हिन्दी साहित्यया भक्ति-काल नाप हे स्वनाच्वंगु थें च्वं। मतेनाया म्ये मरुगु मखु व नं मीराया भजन थें गोपी कृष्ण व राधा–कृष्ण या सम्बन्ध तया भक्तिमय प्रेमं जागु हे आपा खनेदु । मेगु थ्वया ल्यू आपाथें कविता सिन्हाज्या म्येया रूपय् दु गु की कवित्व दुसां हांसिख्यालिया रूपय् हे यक्को दु । 'चित्त तसे कने सखी धन्य उपाय' व 'जि दुःख गुलित खें ल्हाय हें प्राण, थें ज्यागु विशुद्ध मतेनाया म्ये, 'भिंहया धुँसँ ज्वना ब्यानया ख्याल' व 'हे मनराजा सारा शरिरया धनी जुया चोन' थें ज्यागु ध्याचू म्ये व 'मयना ति ताया लछिमि उति ताया' थें ज्यागु सृंगार म्ये नं भचा भचा मदुगु ला मखु। अयूनं आपाथें याना भक्ति प्रधान म्यें व सिन्हाज्या म्यें हे झीगु पुलांगु काव्य धुकू जायाच्वंगु दु । अंकि बाखं–म्ये नं आपा थें याना सिन्हाज्या म्येया रूपय् हे दु । थ्व सफुतिइ मुनातयागु झिन्यापु बाखं–म्ये मध्ये हे नं न्हय्पुला सिन्हाज्या रागय् । कृषि प्रधान जुयाच्वंगु बेलय् सिन्हाज्या रागय् आपा म्ये दत धका छु आसार्य चायेमागु नं मरु । वरु आसार्य ला छुकि चायेमा धासा थ्व फुक्क म्ये अपायूसकं पुलांगु मखु । भाय् स्वयेबले मल्ल कालं न्ह्योयागु म्ये 'स्वयनगु' व 'ङहुने श्री भइरव' निपु जक ख । अयूसा मल्ल कालं न्ह्योयागु झीगु साहित्य गन वन ले ? अथवा वयां न्ह्यो झिगु साहित्य द हे मरुला ?

थौं नेपाल सम्बत १०८३ जुल नेवातेसं ह्मपूजा याना वयाच्वंगु नं उलि हे दँ दत । थोदँ न्ह्यवंनिसें हे नेवातेगु संस्कृति गुलित च्वन्ह्याये धुंकल धयागु खँया दसु थें थ्व ह्मपुजा न्ह्यचिलाच्वंगु दु । लक्खुतीर्थय् कया हइगु फिकु लुँकु जुइगु साइत पिकाइह्म ज्योतिषीयागु खँ अनुसन्धान याये मानिगु

ताकसि खँ हे जक जुसां मानगृह व कैलाशकूट भवन ला न्यँकँ बाखंया खँ धाये फइमखु । लिच्छवी कालयापिं मनूत म्ये ह्वालेगुली, बाजं थायेगुलि व नृत्य तथा नाटक यायेगुलीं तस्सकं निपुन धका चीनिया यात्री हुएनसाङं मखयेक अवश्य नं च्वल खइमखु । संगीत व कलाय् पुलांपिं झीपिं साहित्ये जक न्ह्‌ू जुइमागु खइथें मच्वं । शायद ल्हायेगु भाय् छगू, च्वयेगु भाय् मेगु जुया झीगु भासय् साहित्य मरुगु ला ? लोक म्ये अशिक्षित जनताया ल्हायेगु भासय् जक दइगु जूगुलिं शिक्षित वर्ग वयात लिखित रूपय् संरक्षण यायेगु कुत नं मयात जुइ, अकिं मेमेगु साहित्य नापनापं लोक म्ये तक्कं झीगु भासय् मंत जुइ । उकीसनं नेपालय् राजवंश हित्तुहिला च्वन । अथे हे जनसमुदाय नं ल्वाकबक जुयाच्वन । थुकिं याना साहित्ये स्थिरता वये मफुत जुइ । मेगु खँ, नेपाल सम्वत् ४७० शम्शुद्दीनं नेपालय् आक्रमण याना आपालं धन, जन स्यंका वंगु दु । खोपय् जक गुन्हु तक मि छ्वयाच्वन धाइ । नेपायागु पुलांपुलांगु साहित्य अज्यागु हे मि नया नौ जुयावन धासा झीस मखु धाये थाकुइ । छाय् धासा, न्हापा न्हापा साहित्यया धुकू हे बिहारय् व मन्दिरय् । शम्शुद्दीनं ध्वस्त यागु नं बिहार व मन्दिर हे ख । अकिं गुगुं सफू नौ जुल, गुगुं चा जुल । अथे हे शंकराचार्य व अमरबांडाया ल्वापुं याना गुगु द्रि बावल व हिं नं आपा थें साहित्य चुइके यंकल जुइमा । अथे ला मखु धयागु जूसा मल्ल कालं न्हापा नेपाल भाषां साहित्य द हे मदु धायेमाल । मखुला ? नेपालया थिति दयेकूह्म जुजु जयस्थिति मल्लं 'मानव न्याय शास्त' या टीका नेपाल भाषां च्वका जन भाषाया कदर यासेंलि तिनि नेपाल भाषा साहित्य निर्माण यायेगु ज्या जुया वल धका नं धायेमाल । तर, अथे खइला ? म्वाल का, थ्व खँ तोता हे छ्वये । थ्वयात ख्यूंथाय् अप्पां कयेकेगु ज्या हे निं

भापे । तर, मेगु छुं साहित्य मरुसां लोक म्ये ला थ्व जन भाषाय् अवश्य हे दयेमा । थ्व ला सुनानं मखु धाये फइमखु । व गन वन ले ? थौं झीसं ह्यालाच्वनागु म्ये मध्ये गुगुं मल्ल कालं न्ह्योयागु नं दु ला ? 'स्वयनगु' या बारे ला बाजि हे तयेछा । मेमेगु म्ये थें थुकी जुजुया नां मरु । ह्यानं थ्व म्येया भाय् हे नं तस्सकं पुकां खनेदु । उलि जक मखु, थ्व म्ये हे नं थगायसकं पुलां जुइधुंकल कि थौं थ्व ह्यालेसर्पि मनूत हे नं दुर्लभ जुल । अले थुकिया कथा वस्तु नं साप हे पुलां खनेदु । मिसा व मिजं पाठशालाय् आख ब्वंवनेगु चलन न्ह्यापा नं दु धयागु थुकिं सीदु । तर, व चलन शाह कालय् अथवा मल्ल कालय् दु ला ? आख ब्वंवंथाय् मिसा व मिजं निह्मेस्यां प्रेम जुइगु; मिसायात वया मांबौपिसं मेह्मनाप ब्याह्रा यानाबीगु; प्रेमी, प्रेमीका व जिजाभाजु स्वम्हेसिनं कथहनं आत्महत्या याना स्वयनगु जुया सदांया निर्मित प्रेमया नमूना स्वरूप आकाशय् झझ धायेक थिनाच्वनेगु—थुलि दुकुलुगु कथवस्तुया परिकल्पना थौंकन्हे अन्तर्राष्ट्रिय साहित्यया अध्ययन यानाच्वंपिसं नं यायेफु थें मच्वं । तर, थ्व कथावस्तु चीनिया बाखंया कथावस्तु नाप सत्ती । अकि थ्व म्ये चीन नाप अप्पो सम्बन्ध दुबले हे रचना जूगु जुइमा । अथे हे 'सिलुतीर्थ' या म्ये । थ्व म्येया भाय् ला अपायसकं पुलां खनेमरु । तर, थुकिया कथा वस्तु नं उत्तिकं हे प्राचीनतां जा । गुलां सेंगुदेकं वनेबले थ्व म्ये पुइका बाजं थाना वनेगु थौंतकं चलन दनि । तर, थुकिया लय् चीनिया म्येया लय्नाप आपालं हे सत्ती धका सांस्कृतिक मण्डलया छह्म सदस्य जुया चीन वाहिला झाह्म चित्तधर 'हृदय' भाजुं कनादीगु दु । चीनय् आख ब्वनाच्वनादीह्म राममाम 'तृषित' भाजुं नं थ्व हे खँ जित जि चीन वनाबले धयादीगु दु । थ्व म्येया रचना नं नेपाया चीन नाप घनिष्ठ सम्बन्ध

दुबले हे जूगु जुइमा धका थुकि झीसं अनुमान यायेफु । व लय् कि त चीनं थन वल, कि थनं चीन वन, निताय् छता अवश्य ख । थुकिया कथावस्तु स्वत धासा इतिहासनाप सम्बन्ध दु थें च्वं । छखें ला थ्व बाखंया जुजु धर्मात्मा खनेदु । सिलुइ थ्यंक तीर्थ वंगु जक मखु कि वया पालय् आपालं जोगि व मातानीत देशय् दु धयागु सीदु । तर मेखें स्वत धासा व तस्सकं मिसाह्यो खनेदु । थज्याह्म जुजु शाह वंशय् ला अवश्य हे मरु । मल्ल वंशय् नं थुगु किसिमयागु गुण व अवगुण नितां ल्वाकज्याह्म जुजु दु धयागु गनं ब्वने मरु । अकि थ्व म्ये नं पुलांगु हे ख । न्वय्वयेका हालेगु जुयाच्वंगु, लिपा गुगु समये लिखित रूपय् च्वंवल उगु हे समयया भाय् थुकी च्वन । नत्र थुकि नं सु जुजुया नां अवश्य हे दयेमा । 'ङहुने श्री भइरव' खँयात ज्यानया सजाइ बीबलेसिगु म्ये ख । तर, खँयात ज्यानया सजाइ बीगु प्रथा मल्ल कालं न्ह्योयागु प्रथा ख धका गोपाल वंशावलिइ च्वयातगु दु । थुगु ल्याखं थ्व म्ये नं न्हापायागु हे सिद्ध जुल । अले 'स्वयनगु', 'सिलुतीर्थ' व 'ङहुने श्री भइरव' थें जागु बाख-म्ये दुगु भासय् मेमेगु नं अथे हे सेसेलागु, दुकुलुगु साहित्य मदइ धका म्हगसय् तकं खने फइ थें मच्वं । लिच्छवी कालयापिं मनूते नखचख बलय् म्ये हालेगु व बाजं थायेगु तस्सकं सोँख दु धका हुएसाङ च्वयातगु दसें लि व म्ये जन भाषां बाहेक मेमेगु भाषां जुइ हे फइ मखु । व म्ये थौं मदये धु कल जुइफु, न्हनावन जुइफु फुनावन जुइफु । तर, लिच्छवी कालय् नेपाल भाषाय् साहित्य मदु धयागु खँ जुइ हे फइमखु ।

आ झीसं थ्व पुचलय् च्वंगु छगू छगू बाखं–म्ये कया बिचा याये । दकले न्हापां 'स्वयनगु' हे काये :—

स्वयनगु

हादे प्रथमस देवीजु सरस्वती देवरजु याके
थाज्या राज्या आखर जोरि जोरन सयका सयकं प्रसंने
नुयो ओने पासा आखर सेन वने नुयो ननानं वनेनु ॥१॥

थ्व तुंथिस लख जिन सारे सनानं यान न्हा
थ्व तुंथिस लख जिन साला वेरे सरान कुतिओन
रिकाय मजिओ रिकाय मजिओ ॥२॥

हासि ख्यालि मयजु हासि ख्यालि मतेना
बचन भाषा जि गथ्व रेयाकेव देनि याहुने
हासि ख्यालि भाजु हासि ख्यालि मतेना
तुंथिस कुति ओनगु सराम कयाओ बिरसा
प्रथमया सिघाल घयागु छित तुं जुल न्हां ॥३॥

बचन भाषा बियधुन माम बबुया बचन मडेनसा
आओ मध्य थाय
हासि प्राण भाजु हासि ख्यालि मतेना
थ्वच लखा हया तुं तर दुःख जि जुल न्हां ॥४॥

हासि ख्यालि मतेना हासि ख्यालि मयजु
तुंथिस ल्हानागु बचन भाषा नित्य फल जुर रा
हासि प्राण भाजु हासि ख्यालि मतेना
दुलिया फागा हया तुं तर दुख जि न्हां ॥५॥

हासि ख्यालि मयजु हासि ख्यालि मतेना
तु'थिस ल्हानागु बचन भाषा निते फल गुर रा
हासि ख्यालि भाजु हासि ख्यालि मतेना
दुलि धनके हल न्हां
हासि ख्यालि मयजु हासि ख्यालि मतेना
तु'थिस ल्हानागु बचन भाषा नित्य फल जुल ला ॥६॥

हासि प्राण भाजु हासि ख्यालि मतेना
तु'थिस ल्हानागु बचन भाषा नित्य मजुर
रुवि रन दुलि धनसा केब रन फासं
आओ न्हिछि लावनि ॥७॥

जि मेन्ये ओने नद देश जोगिया भेसन
भिक्षा फ्वन फासँ भिक्षा फ्वन फासनि
जओस दुओर खओस त्वादेवा
अनेक जोसि ब्राम्हूजु दयका दिन बेरा सोतकाओ
घरिस रातका ओने जि जुल न्हा ॥८॥

आयरेन दुन्या आबा आयरेन भन्या आबा
भिजि ओन्येगुबा गुतपरे ओने भि मानि
ननानं वनेनु ॥
आयले भल्या आबा आयले दुल्या आबा
फछिन धचुसे इकुम्य ओल
ओओ सूर्य चन्द्र सिमाया कोस भतिनि दितकि ॥९॥

हादे दुरिया फागा उलाओ खया मेर
ओस प्रभु सिमाया चोस चोस्थ दिर नि ॥
ओसया खोबि जि नुगरस जुल
दुख जि जुरांन ॥१०॥

आयरेन दुल्या आबा आयलेन भल्या भाबा
झिजि ओनेगुया गुतपले ओने जि भांन
ननानं थनंनु
आयलेन माजु आयलेन बर्लिपर झासनि ॥११॥

जओस दुओर खओस खातंवा
अनेग जोसिजु ब्राम्हूजु दयका दिन बेल खतकाओ
घरिस लातकाओ होनकि जुल न्हां
हादे सबजं भोल नयतु भुनकाओ
देने जि कोथास ओयाओ सोथा थेल्य
बिरूप बिचन्तु ख्वारह्म पुसामि खेरपे मछारा ॥१२॥

हे सुथ न्हापा दनाओ ओसिबँ पुथ न्हां
हादे ओसिबँनि पुयतु धुनकाओ थाहाँ वना सोया बले
जोगि रूप ओर न्हां ॥१३॥

हादे आयलेन दाता आयलेन दाता
भिचा फ्वन झासनि
अयलेन जोगि अयलेन जोगि
भिचा छुया फोओ न्हां ॥१४॥

हादे छ दाताया राहातिन भिचा जिन मकाया
नको काया दुलि दाताया राहतिन संतोष धाय न्हां
अयलेन भलिमचा अयलेन दुलिमचा
ओओ जोगि अद्‌भुत खँ ल्हात नि
नको काया दुलि दाताया राहातिन बिरसा
संतोख धाय न्हां ॥१५॥
अयलेन माजु अयलेन माजु
फचिन उतापनसे ओल सितर चोनेत फले मदुला
हादे केबया खापा चायक ओ सोल हुनि
सितल फलेचास हुनि ॥१६॥
हादे केबया खापा चायकाओ सोया बेले
ओस प्रभु सिमा कोसं सिनाओ चोन न्हां ॥
हादे गथिन रज्या गथिङ फचित
श्व त्वालया ननिकतक ख्वार गथे स्वयखे
रुय मछारा ॥
ओसया छुलि नुगरस दिबकाओ
प्राण नि हने न्हां ॥१७॥
हादे आयले मामाजु आयले मामाजु
नकोया भरिमचा गननि ओन
बिचार मदुरा नि ॥
हादे केबया खापा चायकाओ सोया ब्यले
सितर फले वन ॥१८॥

हादे केवया खापा चायकाओ सोया ब्यले
ओस निह्म सिमायो कोसं सिनाओ चोन न्हां ॥
हादे गथिङो रज्या गथिङो फचित
ध्व त्वालया ननिकतक्या ख्वार गथे स्वयखे
ह्य मछारा ॥
ओस छुलि नुगलस दितकाओ
प्राण नि हने ॥१९॥
हादे ओसया स्वह्म स्वय नगुत धयागु
जुयज्ञ पाजुक न्हां ॥
हादे ओसया स्वह्म सोय नगुति धायका
आकासया सोभा तु दयका चोस्यतु हुनि न्हां ॥२०॥

संक्षेप :—

पाठशालाय् ब्वनीह्म छह्म मयजुया सनां यायेत ल साबले तुंथी सलां कुसुवन। वं व सलां लिकाय मफुत। सलां जक लिकया बिल धासा छु बी धका छह्म भाजुं वयाके न्यन। सलां जक लिकया बिउसा वनाप हे ब्याहा यायेगु वचन मयजुं बिल। मयजुं थुखे थज्यागु वचन बिल, उखे वया मांब्वौपिसं मेथाय् हे बिया छ्वयेगु कोछिना ग्वय्-जखा काल। दूफांगा ज्वना लँस्व नं चल। अले भाजुं तुथिइ ल्हानागु वचन कथं ज्या जुइगु ख लाकी मखु धका मयजुयाके न्यन। तकोमछि न्यँसेँलि वचन निस्फल जूगु खँ मयजुं कना बिल।

दिन वेला स्वया मयजुयात बिया छ्वत। भल्यातसें कुबुया यंकल।

लँय् धचुसे इकुसे वया सिमाया क्कय् धौपलख विश्राम यायेगु बिचारं दू दिके बिल । दूफांगा उला स्वतं सिमाया च्वसं च्वंच्वंह्म भाजुया ख्वबि तिकिनना नुगपाय् लात । जन्ति हानं न्ह्यात । लुखाय् दुवाल्या तयातल । माजुह्मेस्यां बलि पिया लसकस याना यंकल । साइतय् ह्वंकल । सबजंभोय् नके धुंका कोथाय् थ्यने छ्वत । बिरूपह्म मिजं खना भात नाले मछाल । कन्हेखुनु सुथ न्हापां दना वसिबँ पूवन । अबले छह्म जोगि वया भिक्षा फ्वंवल । नलिह्म भौमचाया ल्हातं जक भिक्षा कायेगु धका मेपिसं विउवनं मका । वयबया लं वा धका न्हापा हे खँ ल्हानातगु । अकिं सिचुक छक च्वंवनेगु तोह चिना वयबय् वन । भाजु नुगलय् चुपिं सुया सिमा क्वे सिनाच्वन । व खना मयजुं नं व हे चुपिं नुगपाय् सुया प्राण त्याग यात । अनलि मयजुयात मामां भातह्म अने हे वल । भाजु व मयजु निह्मं आत्महत्या याना सिना च्वंगु खना विरक्त जुल । अले वं नं व हे छुरि नुगलय् सुया जीवन विसर्जन यात ।

इपिं स्वह्मं स्वयनगु जुया थौंतक झञ धायेक च्वंच्वन ।

मंखना:—

थ्व बाङ्मय् गुलि मौलिकता दु धासा थ्व संसार प्रसिद्ध अरबी बाखं 'लैला मजनूँ' या जो जू । थ्व छगू प्रेम कहानी ख । ख्वा सिलेत तुंथिइ ल सावंबले आख च्वयेगु सलां तुंथिइ कुतुवन । सलां कया बिउह्म नाप जीवन हनेगु वचन बिल । थुकथं निह्मेस्या प्रेमया सूत्रपात जुल । तर मांबौनं मेथाय् हे बिया छ्वत । प्रेमय् पंगल वल । संघर्षया वीजारोपण जुल । मिजं नं भिसायात ज्यान बंसां मतोतू । सिमा गया भौमचा हगु स्वयाच्वन । सिमाया च्वे च्वंच्वंह्मेस्या ख्वबि तिकि नंका सिमा क्वे दुलिइ

च्वंह्य प्रेमीकाया नुगपाय् जुकेगु कल्पना धात्थें हे लोवनापुगु कल्पना ख । अथे ला थ्व छगू संजोगया खँ ख । तर, थज्यागु संजोगया कल्पना याना बाखं हंकेगु नं महत्वपूर्ण ख । प्रेमिकानाप बायेमागु शोकं जंागिया भेष कया भातपिंथाय् वना वयागु हे ल्हातं जक भिक्षा कायेगु बाचा थें याना आत्महत्या याना क्यनेगु खँ प्रेम कहानीया पराकाष्ठा ख । उलि जक मखु, थ प्रेमीं आत्महत्या यागु खना थह्यं नं आत्म हत्या यायेगु प्रेमीया प्रेमय् लुं सीगु बराबर जूगु दु । थह्यं ब्याहा यानागुलि प्रेमी व प्रेमिकाया बिछोडया फलस्वरूप मुगु बियोगान्त जुल उकी पश्चाताप याना भातम्हेस्यां नापं आत्महत्या यागुलि बियोगान्तया पराकाष्ठा थ्यन । थुकथं प्रेम कहानी वियोगं क्वचायेका आदर्श प्रेमया उत्कृष्ट नमूना जक झीगु न्ह्योने तयाब्यूगु मखु कि बाखंया क्रम नं तस्सकं हिसि दयेक वनाच्वंगु दु । सबजंभोय् नये धुंका कोथाय् थँबंल्ले बिरूप बिचन्तु खवाह्य मिजं खना भात नाले मछाल । थछेँ-निसें थ प्रेमी ल्यूल्यू न्ह्योन्ह्यो तया वयाच्वंह्य न्हूह्य भौमचां कोथाय् थँवबले भातबात बिरूप बिचन्तु खंका प्रेमी लिसे सति वनि थें आत्महत्या याकेगु तस्सक हे बांलागु कथानक ख । ह्रानं छगू खँ छु धासा, थौंकन्हेया प्रेम कहानीइ मिजंया बाबतय् मिसा ह्वांय्ह्वांय् ख्वयाच्वंगु खनेदइ । तर, थुकी मिसाया निम्ति मिजनं जीवन दान बिउगु झिसं खनी । थ्व म्येया कथानकं घुसुहुँ जक मन्ह्यासे तितिन्हुया ब्वांवना च्वंगु दु । शायद थ्व म्ये ल्ह्ययातबले पूमवंगु जुइफु । अथवा म्येया पहहे अथे जुइफु । गुगुंगुगुं च्वे क्वे नं लाना च्व थें च्वं । भाय् हे नं थाय् थासय् स्यनाच्वंगु बांलाक सीदु ।

अनंलि झीसं 'सिलुतीर्थ' स्वये :–

सिलुतीर्थ

(राग भूपालि, ताल पलेमां)

हाय हाय प्रभु स्वामि छि गन भाया
छन्त धन्दा छाय मिसा ज्या खँ याना चोना।
छिव जिव चोना प्रभु सल्हा साहुति मदु
गन भाया चोना प्रभु गन वना दिया।
सिलु तीर्थ मोल ल्हुय अति पुण्य लाइ
सिलु तीर्थ वनेयात पासा माल वना।
पासा माले मते प्रभु छिव जिव वन
निह्मतेपु सिलु वने अति पुण्य लाइ।
छव जिव वनेयात जोसी केने मानि
जोतिस केना स्वया जिन बाय मालि धाल।
जोतिस केने छाय प्रभु छिव जिव वने
छिव जिव मोल ल्हुय अति पुण्य लाइ।
हथ्या बियमतं मिसा छव जिव बाइ
बुफे याना बुफे मजु अवश्यनं बाइ।
थवछेंन दना वना धमाथुलि बास
धमाथुलि थ्यंका स्वया तिरि लिसे वल।
वय धाय मते मिसा छेंस लिहाँ हुनि
हथ्या बिय मतं मिसा छव जिव बाइ।
नापं वने नापं चोने गथे बाय मालि।

धमाथुलि दना वना न्यागमनि बास
न्यागमनि थ्यंका स्वया तिरि लिसे वल।
वय धाय मते मिसा छव जिव बाइ
नापं वने नापं चोने गथे बाय माली।
न्यागमनि दना वना जैफलपौवा बास
जैफलपौवा थ्यका स्वया तिरि लिसे वल।
वय धाय मते० ... ...
जैफलपौवां दना वया रानीपौवा बास
रानीपौवा थ्यंका स्वया तिरि लिसे वल।
वय धाय मते० ... ...
रानीपौवां दना वना चतुरालिपौवा बास
चतुरालीपौवा थ्यंका स्वया तिरि लिसे वल।
वय धाय मते० ... ...
चतुरालिपौवां दनां वना नक्वाब्यासि बास
नक्वाब्यासि थ्यंका स्वया तिरि लिसे वल।
वय धाय मते० ... ...
नक्वाब्यासि दना वना थैबु तने बास
थैबु तने थ्यंका स्वया तिरि लिसे वल।
वय धाय मते० ... ...
थैबु तन दना वना भिमलपाक्व बास
भिमलपाक्व थ्यंका स्वया तिरि लिसे वल।
वय धाय मते० ... ...

भिमलपाक्वं दना वन धुंच्याब्यासि बास
धुंच्याब्यासि थ्यंगु बेले प्रभु कोछुना दिल।
धन्दा काय मते प्रभु सुर्ता काय मते
नाप वने नापं चोने गथे बाय मालि।
धुंच्याब्यासिं दना वया लकडिंबिना बास
बुझे यानां बुझे मजु अवश्य बायमालि।
लकडिंबिनां दना वना सिलु तीर्थ थ्यन
सिलुतीर्थ मोल्हुया बेले जुजुं गके हल।
गनां गने मज्यू मिसा हथि जुया फुत
दुली चोने मनं मिसा सुपालस चोन।
सुपालस दना स्वया प्रभु खोया हल
छिमि प्रभु खोगु मखु खिचा खोया हगु।
खिचा खोगु मखु राजा जिमि स्वामि खोल
खोय मते प्रभु स्वामि जिति ग्यंम्ह लाइ
जुजुं बिल तारिस्वान प्रभु यात छुके
खोय मते प्रभु स्वामी जिति ग्यंह्म लाइ
छति ग्यंह्म लाके यात तप थाय मानि
हिमालस तप यासां छति ग्यंह्म मदु।
सुपालस चोना वना अनेगु स्वानबा बन
प्रभु स्वामि तोलताव राजालिसे वन।
निह्मनेपु खिलु वना याकचा जि जुल
गनां गने मफु मिसा हथि जुया फुत।

सितु तीर्थ लिहां वया भिमलपाक्व थेन
भिमलपाक्व थ्यंगु बेले तिरि लुमंसे वल ।
भिमलपाक्वं दना वया नक्वाब्यासि बास
गन वना नाप लाय तिरि लुमंसे वल ।
नक्वाब्यासि दना वया रानीपौवा थेन
रानीपौवा दना वया न्यागमनि थेन ।
न्यागमनिं दना वया पशुपति थेन
नीलकण्ठ महादेव दरसन याय ।
गनां गने मफु० ... ...
पशुपतिं लिहां वया थवछेंस थ्यन
थगु छेंस थेंगु बेले माम बुबां न्वात ।
दाजु किजा सकसिनं हेला जित यात
थगु छेंस चोने छाय जोगि जुया वने ।
गनां गने मफु० ... ...
जोगियागु भेष कासे हिला माला स्वया
राज्य हिला माला स्वयां छति ग्यंह्म मदु ।
फिनिदँत तप व्रत जिन याना चोने
फिनिदँ तप यासां ध्वति ग्यंह्म दैमखु ।
गनां गने मफु० ... ...
धन्दा काय मने रानी सुर्ता काय मते
थुलिमछि कुमारी केती चाकर नोकर बिय ।
हीरा मोति जुहार पन्ना तिसा वस बिय

नु रे रानी छ्व जिव त्रिपासा छ्को ह्मिते।
थ्व खँ न्ह्याये मते राजा जिगु बिन्ति न्यँव
चतुर्मास अवसं चोना ब्रत सिधयके मानि।
चतुर्मास अवसयात छुंत छु छु माल
ध्यल साख चाकु दुरु सकतान माल।
प्रजागन सकलयात भोजन याके माल
स्वराजया जोगि दक्व सामेल याके माल।
जोगि प्रजा दक्व थेन जि प्रभु मफ्मानि
स्नान याना बेले जिमि प्रभु थ्यंक फ्माल।
धन्दा काय मते प्रभु सुर्ता काय मते
मातानिया भेस कया छ्ल याना वय।
हाय हाय कुमारी केती चरबिस पिथा वने
चरबिस फ्माय मते रानी फ्मारी कोपरा दिके।
थथिंजागु कोठास जि गथे पिथा चोने
चरबिस वने धका कोठां पिहाँ वल।
एकान्तन छ्खे वना बस्त्र दक्व तोल
बिभुतिन ग्हस बुसे गेरु बस्त्रं पुन।
मातानिया भेस कासें छ्ले याना वन
जि वयधुन प्रभु स्वामी धन्दा काय मते।
निम्हं नाप वने मज्यू छिनि न्हापा फ्मासँ
बिचं हिला छित जिन नाप लाक वय।
धन्य धन्य जिगु कर्म स्वामि नाप लात
थन चोने मखु प्रभु थव छेंस वने।

संक्षेप :—

निह्म तेपू दु । छन्हु भातह्मेस्या सिलुतिर्थ वनेगु विचारं पासा माजुल । कलाह्मेस्यां थ्व खँ सीका नाप्पं वनेनु बिचार प्वंकल । भातह्मेस्यां गुलि गन, निह्म तेपू सिलु वन कि बायेमाली धका गुलि ख्याचो बिल, गुलि ह्येकल; तर अहँ न्यंगु हे मखु । बायेमाली धयागु वं भबिखना हे मखं । बरकंछि निह्म तेपू सिलु वन कि तस्सकं पुण्य लाइ धयागु जकं वया विश्वास । छें पिहाँ वन । धमाथू, न्यागमनि, जैंफलपौवा, रानीपौवा, चतुरालिपौवा नक्वाब्यासि, थँबु, भिमलपाक्व, धु चाब्यसि, लकडिबिना धयाथाय् बासं च्वँच्वं झिछन्हु बिका सिलु थ्यंकवन । छथाय् पति भातह्मेस्यां कलाह्मेसित लिहाँ हु, बायेमाली धका नोखंक धयाच्वंगु दु । तर, कलाह्मेस्यां नापं वनेगु व नापं च्वनेगु खँ जक धुवा थें कयाच्वन । सिलुतीर्थय् मोल्हुया च्वंथाय् जुजु सिपाहीत छ्वया ज्वंकेहसेंलि तिनि कलाह्मेस्या नुगलय् तिवक मिन ; निह्म तेपू जोशीं धाथें बाये हे माल । भातह्मस्यां तस्सकं विरह यात । अज्याह्म कला हिमालये तपस्या यासां दइमखु धयागु वया बिचार । सिलुं लिहाँ वया भिमलपाक्वय् बासं च्वन । अनं वना नक्वा-ब्यासी, रानीपौवाय्, न्यागमनी बासं च्वन । न्यागमनि वया पशुपति दरशन याना छें वबले मांबौपिसं न्वागुलि, दाजु किजां हेला यागुलि जोगि जुया वन । उखें कलाह्मेसित सुपालय् तया लाय्कुलिइ यंका हिरामोति जुहार पन्नाया तिसा वस बिया आपाल नोकर चाकर तया त्रिपासा ह्मितेगु खँ जुजु ल्हात । तर वं चतुरमास अबसं च्वनागु तोह चिना जुजुयात ह्ययेकातल । अबसं सिधयेकेखुनु जोगितेत सिदा बिल । भातह्म नं जोगिया भेष कया सिदा कावल । मातानिया भेष याना बिसि वयगु खँ भातह्मेसित धयाछ्वत ।

अले पिथा च्वंवनेगु तोह् चिना चबिइ वना भेष हिला लायकुलि बिसिवन । अनंलि बिचं वना भातह्म नापलाना नाप्पं थछें वन ।

मंखना:—

भातनाप सिलुतीर्थं वह्म गरीबह्म मिसायात जुजु लोवंका सिपाहीत छ्वया हया बलजफत थगु दरबारय् यंकल । निह्मतेपू नाप्प सिलु वन कि वायेमाली धयागु तधंगु शंका भातह्मसित दु । वयेमते, लिहाँ हुँ धका लं धुच्छि धयावना नं कलातं खँ मन्यँसेंलि मनय् गथे सुर्ता वल थें, धुंच्याब्यासी थ्यका कोछुना च्वन । धया गथे अथे हे दुली च्वने मनंह्मसित सुपालय् तया जुजु यंकल, निह्म तेपू बाये हे माल । 'छि व जि व चोना प्रभु सल्हा साहुति मदु' धका म्येया सिरानय् कलातं भातह्मसित क्यंगु धाँक हे निह्म तेपू वायेमाली धयागु खँया सूचं ख । अले भातं गँगं, कलातं हथि यायां आखिरय् बायेमागु खँया सिलसिला हनावोगु दृष्टिकोणं साप हे बांला जू । थ भात ख्वगु खना मिसां नुग मछिकलं 'छिमि भात ख्वगु मखु, खिचा ख्वगु' धका हेबाय्चबाय् याका बाखनय् तीव्रता हया तत्कालीन जुजुया थ प्रजाप्रति अन्या व अत्याचार क्यनातगु दु । उखे हानं जुजु थत रानी याये यंकल धका मिसा लय्तागु खनेमरु । गुलि राजसी सुख ऐश्वर्य बिल नं उकी भचा हे रस मतासे थ धर्मया स्वामि जक लुमंका छन्हु भेष हिला लाय्कुलि बिसिवना भातनाप हानं ह्वनातुं तोतल । जुजुयागु व्यभिचारया बिपरीत मिसाया पतिव्रता धर्म क्यनेगु नापनापं दाम्पत्य प्रेमया पराकाष्ठा क्यना बाखंया कथानक चरम सीमाय् थ्यंकातगु हिसि दु । कपिनि कलायात बलजफ्ति हयेगु जुजुयागु तधंगु अशिष्ठ व अभद्र व्यवहार ख । तर, थज्याह्म व्यभिचारी जुजु चतुर्मास सिमधतल्ले वनाच अर्थात् अपाय्सकं लोवना हह्म

मिसानाप भोग विलास मयासे पियाच्वनेगु सहमति बीगु नं छगू तारिफ हे ख । जुजुयागु व्यभिचार क्यनेगु सिकं पतिव्रता धर्म व दाम्पत्य प्रेमया महत्व क्यनेगु हे थ्व बाखंया मू ध्येय जूगुलिं थ्व खँ गौण जूवंगु ख । थ्व म्येया आधारय् चीनिया अपराथेंज्यागु अपेरा प्याखं तयार जुइफु । न्हापा न्हापा अपेरा (गीति नाटक) द हे दु ला छु ख ! लिच्छवि कालय् नेपालीत नाटक ह्मितेगुली तस्सकं हे निपुन धका चीनिया यात्रुतसें च्वयातगु दु । थ्व हे 'सिलुतीर्थ' थें जागु बाखं-म्येया लिधंसा कया गीति नाटक ह्मितीगु आपालं सम्भावना दु । छायधासा थ्व म्येया लय् चीनिया म्येनाप जोला धयां चीनिया अपेरा थें प्याखं नं थ्वया आधारय् स्यने जिउ धयागु खने दु । अले उगु समयया नेपालीते वस नं चीनियाते ह्वांजुथें ह्लालांह्वालां च्वंगु जुगूलिं अवलेया नेपाली संस्कृति व चिनिया संस्कृति आपालं हे जोलागु खनेदु ।

सुलोचना माधव

(राग सिन्हाज्या ताल चो)

श्री गंगास स्नान याना बेलस खन न्हां ।।धु।।
छेँस जि पिहाँ वया गन्धर्व सुमरन याका
सुरचना रानी राय कामना न्हां ।।
गंगा सागर तरे यासे ओसया देश स्वसे
मारिनीया छेँस जि ओना हां ।।१।।

माधव राजान मालिनीया छेँस चोना
अनेग भाखा ल्हाना चोन न्हां ॥
मारिनीया छेँस चोँसे अनेग रसबस
मारको खँ ल्हाना चोन न्हां ॥२॥

अयरे मारिनी आमाजु न्हिन्हिछिया स्वान हनागु
आम स्वान सुयात हना न्हां ॥
अयरे भाजु हय थुगुरि स्वान हनागु
सुरचना लानियात हना न्हां ॥३॥

अयरे मालिनी आमाजु आम स्वान हने जिओरा
छत्वाक हनाओ जि स्वये न्हां ॥
आवलन स्वान हसे मार माको खँ तसे
मालिनीया राहातिस बिर न्हां ॥४॥

थुगुलि स्वान खँसे मारिनिजु रस तासे
थुगुरि स्वान जोना ओन न्हां ॥
सुलोचना रानिया सभास ओनाओ
रानिया राहातिस बिर न्हां ॥५॥

सुलोचना रानीन थुगुरि स्वान खँसे
सुनान हन धका धार न्हां ॥
अपुरुष सुन्दर छम जि छे म्हारम
ओमन थुगु स्वान् हान न्हां ॥६॥

अयरे मारिनी आमाजु आम पुरुष जुयु सु ख ॥
जिन जा ग्वबेलस मखना न्हां ॥
आमनं छु खँ ल्हात छु धका धार जित
जित जा मेरे बिया छोगु न्हां ॥७॥

अयरे रानि हय ओल छिके माया तसे
माधव राजा धका धार न्हां ॥
ख्वारया थानबान कामदेव समान
थथिम पुरुष छम झार न्हां ॥८॥

थुगुरि भाखा ङसे रानिजु हतास चासे
जुगुति नि याय धका धार न्हां ॥
मनस तनमन द पुरुष सुमरन
अनेग जत्न जुगुति यात न्हां ॥९॥

सुलोचना सनीया सखि जन मुनकाओ
उझानस म्हिते धका ओन न्हां ॥
मारिनि छे सरताओ यकांतस चोनाओ
सखी जन उझानस छोत न्हां ॥१०॥

मखु थे नेनक खापा नि खनाओ
बाग्वर मिखा कना स्वत न्हां ॥
माधव राजाया अति निंद्रा जुयाओ
ख्वारस पितुपिसे चोन न्हां ॥११॥

दनाओ स्वतरिथे माधव राजानं
सपनास खनाथे चोन न्हां ॥
राजाओ रानीओ थिथिमिखा खनाओ
मूर्छान कर निम्ह थिथि न्हां ॥१२॥

रानीन आज्ञा जुत थनिया पेन्हुस
जित जा मेरे बिया छोयु न्हां ॥
राजा दको मुनकाओ स्वयंवर डायकाओ
गुनाकर राजायात बियु न्हां ॥१३॥

माधव राजानं रानियात सते बिसे
जग्यस हर्ष याना यने न्हां ॥
भद्रव सल गसे सरया म्हस तसे
बेगन ब्वातकाओ यने न्हां ॥१४॥

मारको खँ ल्हासे राजायाके बेरा कासे
सुलोचना थओ छेस ओन न्हां ॥
मातनस चोनाओ ल्हाको खँ ङनाओ
चेतकि जा छखे ओना चोन न्हां ॥१५॥

माधव राजाया मन अति हर्ष जुसे
आनन्दन देनाओ चोन न्हां ॥
सुलोचना रानीया मनस हर्ष कासे
आनन्दनं देनाओ चोन न्हां ॥१६॥

स्वयंवर ङायकाओ अनेग जात्रा यासे
सुलोचना कन्या बिय तेन न्हां ॥
सुलोचन रानीया माधव मखनाओ
अनेग धंदा कासे चोन न्हां ॥१७॥

माधव राजाया अति निद्रा जुयाओ
चेरन सर गया ओन न्हां ॥
सुलोचना रानिन माधव ओर धका
मनस भालपाव चोन न्हां ॥१८॥

हामोर कुस तसे माम बुबा निम्हसेन
सुलोचना कन्या बिय तेन न्हां ॥
बेगन सर गसे कुबुद्धि चेलन
सुलोचना हर्ष याना यन न्हां ॥१९॥

राजा रानी आदि पनि समस्त लोक पनि
सकर आताहान चोन न्हां ॥
गुनाकर राजाया निर आसा जुयाओ
फकिर जुयाओ ओन न्हां ॥२०॥

माधव राजाया न्ह्यरनं चायाओ
दनाओ जओखओ स्वत न्हां ॥
सर जा मद्याओ बेगन ब्वान ओ
स्वयंवर धुनकाओ चोन न्हां ॥२१॥

लोक पंचया खँ ङसे निर आसा जुयाओ
फकिर जुयाओ ओन न्हां ॥
सुलोचना रानीया नाम तुं जक कासे
देशस हितुहिरा जुर न्हां ॥२२॥

छगुरि देशस बास याना दिर ओस
रुचान दागा बिया यन न्हां ॥
राजाया वस्त्र आदि धार तरवार जोनाओ
रुचा जा छखे बिसे वन न्हां ॥२३॥

सरया म्हस तसे बेगन यनकाओ
छगुरि बनांतर यन न्हां ॥
सरम्हन कोहा वया रानीया ख्वार ख्वया
त्री जन यात धका धार न्हां ॥२४॥

रानीया मनम चेतकि खनाओ
जत्न नि याय धका धार न्हां ॥
चेतकिया राहातिस रत्नया मारा बिसे
मधिचधि न्यानाहकि धार न्हां ॥२५॥

सुलोचना रानीन सरया म्हस गसे
बेगन छखे ब्वाना ओन न्हां ॥
थथिन बेरस रुचान नापलात
सुलोचना रानीयात स्यायतेन न्हां ।.२६॥

सुलोचना रानीन अनेग जुगुति यासे
रुचायात तुंथिस क्वफाना छोत न्हां ॥
रुचाया वस्त्र कासे थुगुरिं वस्त्र तिसे
धार तरवार कोखायाओ ओन न्हां ॥२७॥

सुलोचना रानीन मिजन रूप कासे
बेगन सर गसे आन न्हां ॥
ब्याघ्रन खनाओ बेगन ब्वान ओसे
सुरोचना नय धका ओर न्हां ॥२८॥

ब्याघ्रन ओओ खना सुलोचना ग्यानाओ
हतासन धुप कया सुर न्हां ॥
ब्याघ्रया म्हुतुस लाना पेननं फोत चाला
ब्याघ्र जा वाथावाथा सन न्हां ॥२९॥

मिजन रूप कासे ब्याघ्रनी स्याङाओ
देशस दुहाँ वना स्वत न्हां ॥
सलयात बल बिसे सरया म्हस गसे :
देशया दथु दथु जुल न्हां ॥३०॥

थुगुलि देशया पुरुषजन पनिसेन
ब्याघ्रनी सुनां स्यात धार न्हां ॥
अपुरुष सुंदर छम सल जा गसे ओर
ओम्हन स्यानाओ ओन न्हां ॥३१॥

थुगुलि देशया काजी भाद्रपिनिसेन
ओन ओन वायो काजी धार न्हां ॥
मिजन रूप रानी थुगुलि देशस
चाकरि याय धका धार न्हां ॥३२॥

छन छु पुरुषात दओ ज्ञान गुण छुछु दओ
थुगुरि दओ धक कँओ न्हां ॥
मेबनं मफयागु उगु याय फया जिन
जि नाम महावीर खओ न्हां ॥३३॥

थुगुलि भाखा ङसे काजी भाद्रपिनिसेन
राजाया थास ब्वना यन न्हां ॥
मिजन रूप रानी राजाया हजूरीस
सलाम यानाओ चोन न्हां ॥३४॥

थुगुरि देशस गयदा छम्हसेन
उपद्रव यानाओ चोन न्हां ॥
थ्व जुजुपनिसेन गयदा राय मफया
महावीर सरताओ धार न्हां ॥३५॥

राजाया आज्ञा ङसे जि ओने धका धासे
अनेग शस्त्र जोना ओन न्हां ॥
सलयात बल बिसे सरया म्हस गसे
गयदा स्याय धका ओन न्हां ।३६।।

सइने छखे तसे यकांत थम ओसे
गयदाया समिपस ओन न्हां ॥
गयदान खनाओ बेगन ब्वान ओसे
महावीर स्याय धका ओल न्हां ॥३७॥

गयदा ओओ खना महावीर यानाओ
सिमास थहाँ वना चोन न्हां ॥
बेगन गयदा ओया सिमाया कोस चोसे
वाहां वाहाँ खायाओ चोन न्हां ॥३८॥

गयदा चोन खना महावीर ग्यानाओ
जोनाओ चोना धुप तोकफिर न्हां ॥
धुप जा कुतिन ओना कथुस रानाओ
गयादा वाथावाथा सन न्हां ॥३९॥

थुगुरि खनाओ बेगन कोहाँ वसे
खङ्गन त्वाक ल्हाना बिल न्हां ॥
गयदा स्याक खना अपसरा पेहाँ वओ
ऐखन हुयाओ केन न्हां ॥४०॥

थुगुरि खनाओ मिजन रूप रानी
कौतुक चायाओ केन न्हां ॥
सइने सरताओ गयदा सिक खना
दर्षन सर गसे ओन न्हां ॥४१॥

गयदा स्याकगुरि राजा वाततायाओ
राजा जा अति खुसि जुल न्हां ॥
वाद्य को थातकाओ प्याखन हुबकाओ
सिंधूर जात्रा यासे हर न्हां ॥४२॥

महावीर खनाओ राजा अति खुसि जुसे
थओ म्ह्याय कन्या दान बिर न्हां ॥
मिजन रूप रानी ओ याय मसियाओ
धार तरवारस फयाकार न्हां ॥४३॥

स्वयवर धुनकाओ बछि राज्य बियाओ
महावीर थओ देश तर न्हां ॥
लोक पच मुनकाओ अति रस हर्षे यासे
थओ छेस तर निम सुख न्हां ॥४४॥

थुगुरि देशया गंगाया तिरस
चौकीन पियकाओ तर न्हां ॥
ग्वम्हया गुगु खन गंगास सिय ओयु
बोनाओ जिगु थास हकि न्हां ॥४५॥

सुलोचना मखनाओ कुबुद्धि चेरन
गंगास सिथ धका ओर न्हां ॥
चौकिन खनाओ जोनाओ यनाओ
रओल्हात महावीरयात न्हां ॥४६॥

गुनाकर राजाया सुलोचना मरानाओ
गंगास सिय धका ओर न्हां ॥
चौकिन खनाओ बोनाओ यनाओ
महावीरया सभास यन न्हां ॥४७॥

दँ फिदँ दया नं सुरोचना मरुयाओ
मनस बिरह तु जुल न्हां ॥
माधव राजाया सुलोचना मरुयाओ
बिरहन सिय धका ओर न्हां ४८॥

माधव राजाया अति वेदना जुयाओ
गंगास सिय धका ओर न्हां ॥
चौकिन खनाओ बोनाओ यनाओ
महावीरया सभास यन न्हां ॥४९॥

महावीर राजानं छनुया दिनस
म्हति म्हति बिचा याना नेन न्हां ॥
माधव राजायात तरेस बोना यना
गुप्तखँ थिथि ल्हाना चोन न्हां ॥५०॥

मिजन रूप रानी चेर जा खनाओ
अतिन क्रोध याना चोन न्हां ॥
चंदार सरताओ चेतकी रुओल्हात
छुलिन सुया स्याओ धार न्हां ॥५१॥

थुरित धुनकाओ बिस्तार खँ ङसे
माधव राजायाके ङन न्हां ॥
महावीर राजाया आज्ञाथे नेनाओ
माधव राजायात कव न्हां ॥५२॥

गुनाकर राजायाके मारको खँ ङसे
थओ देश हुनि धका धाल न्हां ॥
महावीर राजान अनेग बुद्धि बिसे
गुनाकर थओ देश छोत न्हां ॥५३॥

मिजन रूप रानी माधव राजायाके
छु छु दुःख जुल धका ङन न्हां ॥
माधव राजानं धाल सुलोचना मखनाओ
गंगास सिय धका आया न्हां ॥५४॥

माधवया खँ ङसे थिथि मिखा ख्वबि तसे
दुख सुखया खँ ल्हाना चोन न्हां ॥
थथिन वेरस मिजन रूप रानी
थओगु वस्त्र तोया क्यन न्हां ॥५५॥

माधव राजाया मनस भारपाथें
सुलोचना सहितन रात न्हां ॥
निम्ह रानीपनिसेन छम्ह स्वामि भारपाओ
चलनस भोकपुसे चोन न्हां ॥५६॥

माधव राजान राजा रानी आदि पनि
लोक पंच बुझय याना धार न्हां ॥
थुरिया निमितिन अनेगु दुख सिसे
सेहेरपा जिन जुया थनि न्हां ॥५७॥

थुरित आज्ञा जुसे राजायाके बेरा कासे
थओ देश ओने धका धार न्हां ॥
मारको खँ ल्हासे थिथि भाखा सत्य तसे
रिहा ओर स्वम थओ राज्यस न्हां ॥५८॥

थओ राज्य थेनकाओ माम बुबा दर्शन यासे
दुख सुख खँ ल्हाना चोन न्हां ॥
माधव राजाया स्वमतिपू नापरासे
सुख आनन्दन चोन न्हां ॥५९॥

माधव राजाया थओ देश थेनाओ
परजा बिचा यासे दिर न्हां ॥
दको परजा मुनकाओ न्याय निसाप यासे चोन
परजा अति सुख बिर न्हां ॥६०॥

ल्हाकह्म सुबचन ङन पंच सकसेन
दसकार सिन्हाज्या नं धुन न्हां ॥
थुगुरि देशया राजा रानी आदि पनि
सकरें आनन्दन दिर न्हां ॥६१॥

संक्षेप :—

गंगा स्नान यावंबलय् सुलोचना राजकुमारी खना माधव राजायात प्रेम बाणं कल । गान्धर्व ब्याहा यायेगु मन तुना गंगा पारी सुलोचनाया देशय् वना गथुनीया छें बासं च्वन । गथुनीया न्हिन्हि स्वांमा हना सुलोचनायात बीयंकेगु जुयाच्वन । थ्व खँ सीका छन्हु माधव राजां माक्को खँ तया आखलं स्वांमा हना गथुनीयात बिया छ्वत । सुलोचनां व स्वांमा सुनां हंगु धका गथुनीयाके न्यन । वयाथाय् बासं च्वंच्वंह्म छह्म बांलासे च्वंह्म मिजनं हंगु धका गथुनीनं कनाबिल । अले सुलोचना क्यबय् ह्लित वनेगु तोह चिना पासापि नाप वन । तर, पासापित जक क्यबय छ्वया थ गथुनीया छें वना तीजक खापा खना माधव राजायात स्ववन । माधव राजाया स्याक्क न्ह्य वयाच्वंगुलि वया ख्वालय् नं पित्तुगीकल । माधव राजाया न्ह्यलं चायेव प्यंग मिखा चूलात । प्यन्हु त्वालं गुणाकर राजानाप स्वयंबर जुइगु खँ सुलोचनां माधव राजायात कन । माधव राजां सुलोचना-यात जज्ञशालाय् हे हरण याना भद्रव सलया म्हय् तया यंकेगु वचन बिल । इमि निह्मेस्या जूगु खँ माधव राजाया च्यो कुचेतं मातनय् च्वना न्यनाच्वन ।

सुलोचनायात कन्या दान बीगु थिक्क जुल । तर, माधव राजाया स्याक्क न्ह्य वयाच्वन । थज्यागु मौकाय् चेतकीं भद्रव गयावया सुलोचना-यात हरण याना यंकल । थुकिं गुणाकर राजा लज्या चाया फकीर जुयावन । माधव राजाया न्ह्यलं चाबलय् सल छत्ति मरु । ब्वाँय्वना स्ववम । स्वयंबर सिधयाच्वंगु खना व नं फकीर जुयावन । वँवं छगू देशय् थ्यन । अन छह्म लुचां वयागु दक्को फुक्क दागा बिया यंकल ।

चेतकीं सल ब्वाकुब्वाकुं छगू जंगलय् थ्यन ! वं सुलोचना नाप

ब्याहा यायेगु खँ न्ह्यथन। सुलोचनाया कुनुकुनु तं पिहाँ वल। अयनं सहयाना रत्नया मा बिया चेतकीयात मह्नि न्याके छ्वत। व मह्नि न्यावँ-त्तलें थ सल गया बिसिवन। लय् छह्म लुचा नापलात। वयात तुंथिइ क्वफाना स्यानाबिल। भुचायागु वसतं पुना मिजंयागु भेषय् ढाल—तलवार स्याना बेगं सल गया वन। धुँ छह्मेस्यां खंका सुलोचनायात ह्यकावल। तर सुलोचनां वयात धुंपि सुया स्यानाबिल। अनलि व देशय् दुहाँ वन। उगु देशय् गयदा छह्मेस्यां दुख बिया तस्सकं हाहाकार जुयाच्वन। धुँ सुलोचनां स्यागु धका चीका वयात भारदारतेथाय् यंकल। दं थगु नां महाबीर धका न्याक्क फुइँ यात। अकिं भारदारतेसं गयदा स्यायेगु ज्या लल्हानाबिल। महावीरयात खने साथं गयदां तिप्पा नका वल। महावीर काचाकाचां सिमाय् गया च्वंच्वन। गयदा मिमा क्वय् वया थम्वया वांखानाच्वन। सुलोचना ग्याना थरथर खात। वया ल्हातय् च्वंगु धुपि तोफिया कुतुवन। गयदाया म्हुतुइ स्वचाना वाथावाथा कन। महावीरं सिमां क्वहां वया वयात स्यानाबिल। गयदा स्यायेव वया म्हं अपसरा पिहां वया प्याखं हुल। अले महावीर सल गया लिहाँ वल। जुजुं लय्ताया थ ह्मायूयात महावीरनाप स्वयंबर यानाबिल। बागू राज्य नं बिल। महावीरं जुजुया ह्मायूयात तलवारय् फयाकाल।

अन देशय् छगू थाय् दु। जीवन खना विरक्त जूपि मनूत व थासय् आत्महत्या यावइगु। अन आत्महत्या यायेगु इक्षां वइपि फुक्कसितं ज्वनाहयेगु उर्दि महावीरं सिपाहीतेत बियातल। सिपाहीतेसं चेतकी, माधव राजा व गुणाकर स्वह्मेसितं छह्म छह्म याना ज्वनाहल। महावीरं इमित याक याक सता आत्महत्या यावयागु कारण न्यन। स्वह्मेसिनं नं सुलोचनानाप ब्याहा

यायेे मखंगु हे अत्महत्या यायेत्यनागु कारण कंन । महावीरं चेतकीयात पायेके छवत । गुणाकरयात न्वाना ख्याना वया देशय् लित छ्वयाबिल । माधव राजानाप ताउत दुख सुखया खँ ल्हानाच्वन । अनंलि नकली भेष तोता सकली रूपय् वया माधव राजानाप अतिकं मतेना याना दाम्पत्य जीवन हन । वं ब्याह्‌ा यानातह्म राजकुमारी नं वया हे लिधु जुल । उलि धुंका स्वह्मतेपुंलि माधव राजाया देशय् लिहां वल । माधव राजां थ मांबौ दर्शन याना परजायात सुख आनन्द बिया राज्य याना च्वन ।

मंखना :—

धात्थें धाये धासा थ्व छगू न्यँकँ बाखंया आधारय् चिनातगु म्ये ख । माधव राजां आखलं स्वांमा हना छ्वयेगु, सुलोचना रानीं क्यक्य् वनेगु तोह चिना माधव राजा नापला वेनेगु, च्योलं सुलोचनायात हरण यानायंकेगु, सुलोचनां लुचायात तुंथिइ कुर्के छ्वयगु, धुं व गयदा स्यायेगु, तलवारय् फया कन्यादान कायेग्रु इत्यादि–इत्यादि खँ न्यँकँ बाखंया कथानक ख । थ्व ब्वँब्वं मचाबलय् ब्वनातयागु तोता–मैनाया बाखं लुमंसे व । सिलुतिथं व स्वयनगुथें जन साधारणयात कया चिनातगु म्ये मजुसे राजा-रानीया खँ तया बाखं हनातगुलि नं तोता–मैनाया बाखंथें च्वंगु ख । खनेसाथं प्रेम जुइगु प्रेम कहानीया टेक्निक । अंग्रेजते जूसा थज्यागु प्रेमयात हे आदर्श प्रेम धाई । आखलं स्वांमा हना प्रेमया सन्देश सुनानं मसीक छ्वयेगु नं प्रेम कहानीया बांलागु टेक्निक ख । 'मखनाथे खापा खँसे किचोतनं कितकाव बागोल मिखा कँसे स्वत न्हां' धागु खं माधव राजाया प्रेम प्रति सुलोचनाया प्रत्युत्तर साप बांलाक थासय् लावंगु दु । थुकथं प्रेम कहानीया घात प्रतिघात बांलाना च्वंबलय् न्ह्य वयाच्वंह्म माधव राजाया ख्वालय् सुलोचनां पितु पीकुकूगुलि

धासा न्यँकँ बाखं अप्पो नँवल। सुलोचना व माधवयो थिथि प्रेम गाक्क हे जुल। निह्म एकान्ते नं नापलाये धुंकल। अबले हे माधव राजा सुलोचना-यात सुक यंकूसा याउँक हे खँ सिध। तर, यज्ञशालां हरण याना यंकेगु धावले साहस व पराक्रमया चमत्कार क्यना माधव राजायागु क्षत्रि धर्मया प्रतिष्ठा तयेगु उद्देश्य न थुर्का खनेदु। तर, न्ह्यगुलु माधव थगु प्रेम अभियानय् सफल जुइमफु अले निराश जुया फकीर जुयावन। कालान्तरय् झिदँ लिपा सुलोचना वयात चूलावल अवश्य; तर सुलोचनाया धैर्य, साहस व पौरुषताया फलं हे जक चूलावगु ख। सुलोचनायात भाग्यं साथ बिया च्वंगुलि नं प्रेम कहानी संयोगान्तं क्वचाले फत। ग्याना थरथर खाना च्वंबलय् धुपि तोफिया गयदाया म्हुतिइ लायेया पलेसा व हे सिमा कुतुवंगु जूसा प्रेम कहानीया अन्त अन हे जुइगु। माधव राजा आत्महत्या यायेगु बिचारं उगु देशय् वयेगु नं भाग्यं घ्वानाहृगु ख। अथवा सुलोचना व देशय् लावनेगु, व देशय् हे उलिमछि चमत्कार क्यना बागू राज्यया मालिक जुया च्वनेगु नं ला भाग्यया हे खेल ख। आखिरय् वया सुलोचनां थ नापनापं थह्मं तलवारय् फयाकयाम्ह राजकुमारीयात न माधव राजानाप ह्लंका लिथुया थाय् न्ह्यथुं सुरक्षित यानाबि उगु खँ मिसा मनोवृत्ति व मनोविज्ञाननाप गुलित ज्व बांलाक हे बिचा यायेमागु खँ ख। थ्व बाखंया घटना काल झिदँ ख। तलवारय् फया कन्या दान काम्ह राजकुमारीयात सुलोचनां माधव राजा नापमलातले छुखँ ल्हाना ह्येका वया मन तयातल थें, थ्व न बिचा यायेमागु खँ ख। थुकिया भाय् पुलांगु तोता न्हूगु वयेन्ह्योयागु दथुयागु भाय् ख।

जि वया ला लछि मदुनि

(राग सिन्हाज्या; ताल अस्तरा)

जि वया ला लछि मदुनि छि काय सँ म्हाय धाल
थुगु छबार लिगनाव दिसँ न्हां ।
जि काय पुता ना लिगने मज्यू भलिचा
जि कायया लजगार मदु न्हां ॥१॥

अयले माजु हाय छि कायया लजगार मदुसा
जिगु कोस लव ल्हाना बिय न्हां ।
अयले भलिचा मयजु धन्दा छनं कायमते
दुखलख जक चोना वइ न्हां ॥२॥

लख मदु पुखुलिस ङा गथे चोनि माजु
थुगु छबार लिगनाव दिसँ न्हां ।
अयले प्रभु स्वामि सँ म्हाय धाये मते
भिन जा जिनं जुइ मताया न्हां ॥३॥

अयले मिसा हाय ताकाल चोने मखु
दँछि निदँ जक चोना वय न्हां ।
गनानं मजिसँलि जित पार बिया दिसँ
जि मामया शरणस वने न्हां ॥४॥

छुंत पार मदु मिसा जिगु छेँया माला छुंत
भिनक निदां याना चोँव न्हां।
लख मदु पुखुलिस पलेस्वान गथे होइ
होइगु आशा जित मदु न्हां ॥५॥

शुभ दिन शुभ बेला मंगल याना थास
खोय मने धीरज नि याव न्हां।
जव ल्हाति सगन फसे खव ल्हातिं खोबि हुसे
जि प्रभु लिमसोसे झाल न्हां ॥६॥

चोतया झ्यालनं कोसोया बेलस
जि प्रभु खोसे खोसे झाल न्हां।
अयले, प्रभु स्वामि धंदा छिनं कायमते
लँस सोया बुलुहुंन झासं न्हां ॥७॥

थो झ्यालं कोसोय गात थो छेँस गथे चोने
जि प्रभु बनवास लात न्हां।
गुगु थास दिल प्रभु गुगु बनस दिल प्रभु
जि नुगल तयांतय मज्यू न्हां ॥८॥

थसोयां परवत कोसोयां समुदर
समुदर हुनुनुनु हाल न्हां।
मिसा हल लासा लासे लोहँस फुंग तसे
नगुतिनं फांगा फासे दिल न्हां ॥९॥

जि प्रभु लुमनिव उइनिथें जुल प्रभु
ननानं लिहाँ फायमाल न्हां ।
माया मदु मायां क्यका सँदेश फाल थनि
छिन जित तोलति मताया न्हां ॥१०॥

नखत वइबले चखत वइबले
जि नुगल तयांतय मज्यू न्हां ॥
कोठाया भ्यालन मत बिबा सोया जिनं
मत जा बुलुसे वन न्हां ॥११॥

चान्हस म्हनाचोन जि प्रभु मंत धका
विरहनं खोयाव जि चोना न्हां ॥
जोशीयात केना सोयां बायमालि मखु धाल
दैवन बिजोग याना बिल न्हां ॥१२॥

मत बिसे सेवा याना श्री भिमसेन याके
कुफल बरदान बिल न्हा ।
सँदे फागु खुला दइन लिस पौनं थ्यंगु मखु
जि प्रभु गथे गथे जुल न्हां ॥१३॥

भयले माजु हाय लख काल वनाबेले
छि काय जा मदुथे खँ ल्हात न्हां ।
सुनानं धाल भलिचा गुम्हसेनं धाल मलिचा
जि नुगल तयांतय मज्य न्हां ॥१४॥

चोतया भ्यालनं मत बिसे सोया जिन
जि कायया जिव दनितुं ताया न्हां।
सुथ न्हापां दना जिनं वसिबँ पुना बेले
कोग्वनं लायबुया केन न्हां ॥१५॥

अयले भलिचा मयजु धन्दा छनं कायमते
कोखया खँ जा सही मदु न्हां।
अयले माजु हाय लख काल वना थास
छि कायया हित पासां घाल न्हां ॥१६॥

छु चिन्ह हल भलिचा गुगु चिन्ह हल भलिचा
छि कायया हिरा अंगु हल न्हां।
अयले भलिचा मयजु छ हत्थि जुयमते
आम खँ जा पत्या जुयमते न्हां ॥१७॥

अयले माजु हाय गोच सिन्ह जोरे याव
छि कायया संसर्गस वने न्हां।
कायनं वात भलिचा छनं जितं बाय धयाला
माजु पापी गन वना सिय न्हां ॥१८॥

अयले काय पुता मां पापी बोनवायो
जि नुगल तयांतय मज्यू न्हां
सोचुक खन छेस सोम्ह माचा चोना थास
याकतन चोना चोने माल न्हां ॥१९॥

जलाखला निनिमाजू जिमि माजु म्वोयके मते
सकसिनं धीरज बियातिव न्हां।
हाकु गहया लन फिसे दोरिया गान ज्वसे
पुनिछितया पतासि सिसे न्हां ॥२०॥

पालु बजि दयकाव धलिस लुकु फिसे
जि मामं हुँगु बिहा सोव न्हां।
छजु वस छ्वासे वासे छजु वस जोंगि बिसे
छजु वस स्वायभत चिने न्हां ॥२१॥

लायकुया प्रधान वल थव थिथि जम्मा जुल
सकसिनं वनेमने धाल न्हां।
मिसाया धर्म जुल स्वामियाके भक्ति याय
जि प्रभुया शरणस वने न्हां ॥२२॥

कारे मुमा कारे बुबा बिधि जित याना बिय
जि स्वामिया संसर्गस वने न्हां।
गमानं मफयाव सकसिनं बिदा बिल
अतिभन हर्ष जुसे वन न्हां ॥२३॥

छेंस पित यनाव देश छ्चा उयकाव
दिपस थेनकल वन न्हां।
सिपँस चोनाव गौरि शिव पूजा याय
स्वामियाके चित्त तया चोन न्हां ॥२४॥

अयले गुबा आबाजु जित दुःख मजुयक
 झिगु प्राण याकनं वंकाबिव न्हां ।
अयले भलिचा भयजु धन्दा छन काय मते
 याकन मुक्त याना बिय न्हां ॥२५॥

सिपँस चोनाओ बिधि दक्को धुनकाव
 पोरीनी त्वाभत चिन न्हां ।
नाम कया ईश्वरया सकसिके बिदा कया
 थवगु प्राण त्याग यात न्हां ॥२६॥

सँदे वंगु सोदँ फुका सँदेशं काय वल
 लुखा कोसं सलताव चोन न्हां ।
मामनं सल ताया भ्यालनं कोसोयाव
 थव काय पुता खना खोल न्हां ॥२७॥

थाहां वय मते पुता छ मंत धकाव
 छनगु जात उय धुन न्हां ।
सुनानं धाल माम गुह्मसिनं धाल माम
 छि भलिचा गन वना चोन न्हां ॥२८॥

छ मंत धकाव हित पास सल कन
 भलिमचा सति वना मंत न्हां ।
छु चिन्ह केन माम गुगु चिन्ह केन माम
 हिराया अंगु केन धाल न्हां ॥२९॥

बालक मिसा खना हित पामां छ्लेयात
मनुष्यया धर्म विवेक मदु न्हां ।
बिव माम फ्लि तुंबा देसांतर हिला जुय
हरियागु नाम कया वने न्हां ।।३०।।

सकसिनं सोल वल सकसिके बिदा फोन
सकसियां मिखां खोबि वल न्हां ।
सकसितं खोयकाय मामयाके बेला फोन
भगबानया नाम कया वन न्हां ।।३१।।

नृपति श्री राज राजेन्द्र विक्रम शाहदेव
वसया परताप बोल न्हां ।
ज्ञानी गुणीपनिसेन हिस्याय मते थनि
दोनगुलि चमा याय माल न्हां ।।३२।।

संछेप :-

मां, काय व भौ स्वम्ह माचा दु। ब्याहा याना लछि हे मदुनिबलय् कायम्ह ल्हासा वनेत्यन । काययात ल्हासा छ्वयेमते धका भौम्हं माजुयात बिन्तिभाव यात । लजगारया निंति ल्हासा वनेत्यंगु खँ सिसेंली थन हे तया ज्या याकेगु बिचारं कोस लाय् तयाबीगु खँ न्ह्यथन । तर, माजुं खँ मन्यं । अले भातयात गन । भातं नं खँ मन्यँसेंलि पार पवन । तर, मबिउ । भिगु साइतय् सगं कया भातम्ह ख्वख्वं पिहां वन । नगु फांगा, लोँह फुंग याना ख्यलय् बासं च्वना गथे गुँया कापिकापि, खुसिया धिकंधिकं वन।च्वन

थें धका कलाम्हेस्या छें च्वना धन्ना कयाच्वन । मेबलेसिकं नखचख वइबले नुग मछिनीगु । भिद्योयात मत बिलं मत बुलुयावन । द्यँवनं भात मंत धका म्हनाच्वन । भात वंगु खुला दइन, तर पौ छपौ धका हे थ्यंगु मखु ।

छन्हु वँसिबँ पूवँबलय् को लाय्लाय् बुया हाल । ल कावंबलय् भातया पासा नापलात । वं वया भात मरुगु खँ कना हल । प्रमाण कथं भातयागु अंगू क्यनाहल । वं वया माजुयात धाल । तर, माजु पत्या मजू । भौम्हेस्या धासा पूरा हे विश्वास जुल । माजुम्हेस्यां गुलि धाल, गुलि ह्येकल, थो हे मरु । सति वनेगु कोछित । माजुम्ह् याकचा जुइन धका विरह यात । लाय्कूता प्रधान व थथितिपिं वया सति वनेमते धका गँवन । तर, सुयागु खँ न्यंगु मखु । हाकुगु गह्या लँ फिना, दोरिया गां न्यया, पुनिछीया पतासि सिना सति वनेत तयार जुल । छजु वस छ्वासय् वायेत, छजु वस जोगि बीत व छजु वस त्वायभत चिनेत फ्यात । गुलि धालं नं खँ मन्यंसेंलि सकसिन बिदा बिल । अले दे चाहिला दिपय् थ्यंक वन । अन सिपँय् च्वना भात जक लुमंका च्वन । यायेमागु विधि सिधयेव पोरिनी त्वाय् चिना ईश्वरया नां कांकां प्राण त्याग यात ।

ल्हासा वना स्वदँ लिपा काय्म्ह वल । लुखाय् च्वना सताच्वन । मांम्हेस्यां इयाल क्वस्वया थाहाँ वयेम्वाल, छिमि पासां छ मंत धागुलि छंगु जात उया छ्वयेधुन, छिमि कला नं सति वनेधुंकल धका ख्वख्वं धाल । पासाम्हेस्यां वया कलायात कुदृष्टि स्वया धोखा बिल धयागु खँ थुइका अनं तुं झोलितुम्बा ज्वना सकसिकें बिदा कया फकीर जुया वन ।

मंखना :—

थ्व बाखं–म्ये म्हूगु हे तिनि धायेमाल । तर न्हूगु जुया नं पुलांगुथें हे

सेल्लागु बाखं ख । तस्सकं करूण रस प्रधान । आदिनसिं अन्ततक स्वयेगु सिबेत न्हिलेगु धयागु गनं हे दुगु मखु । मेमेगु सिन्हाज्या म्ये हाँसिख्यालि पूर्ण जुया स्वये हे न्ह्याइपुसे च्वं । थ्व बिलकुल वया अख । 'जि वया ला लछि मरुनि छि काय सँ म्हाय धाल' धया म्ये छुइसातं हे नुग खुलुलुलु मिना वयेधुंकीगु । 'लख मदु पुखुलिस पलेस्वान गथे होइ' धका कलातं भातया न्ह्योने थगु मनया भाव प्वंकिबले सुया जक मिखा जायामवइ ? गपाय्सकं मछा मजूम्ह मिसा धका हिस्याईपि नं दयेफु । तर, भातया न्ह्योने थगु नुगया खँ उला मबिउसा सुया न्ह्योने ऊवनेगु ? पयन वया लछि मदुवं भातनाप बायेगु सुया जक यइ ? मयमय बायेमाम्हेस्या 'लख मदु पुखुलिस पलेस्वान गथे होइ' धालं छुं अस्वाभाविक मखु, थुकी अश्लीलता नं छ्रति मरु । मवंतले मछ्वयेगु स्वयेगु, वन कि वयागु भितुनेगु कलाया धर्मं ख । तर, भातया नामं न्हिन्हि मत बियाच्वंम्हेस्यां छन्हु 'कोथाया झ्यालनं मत बिया सोया जिनं, मत जा बुलुसे वन न्हां' धाइबलय् सु जक झसंग मवनी, का छुजुल हां धका सुंया नुग भाराभारा ममिनी ? उकिसनं अझ 'सुथ न्हापां दना जिनं वँसिबँ पुनाबेले, कोखनं लाय बुया केन न्हां' धाइबलय् 'दुःख माथि दुःख तनेगु जुया बिरह व्यथायात झंझं गथिगथि चिकायंकू । ल्हासा वंगु खुला दया नं खबर मदु । उकीसनं भात सित धका चान्हे म्हनाच्वन । हरेक दृष्टि मभिगु जक जूगु खनाच्वन । जोशी छम्हेस्यां जक बायेमाली मखु धाल । तर, जोशीयागु खँयात मेमेगु कुलछिनं त्याकल । वास्तबय् जोशीं धागु सत्य ख, तर जोशीयागु सत्य खँ हे वियोगान्तया पराकाष्ठा थ्यंकेत तिव जुयाच्वंगु दु । भातम्ह धात्थें सिना सति वंगु जूसा छुं हे खँ मंत । गंकगंक वन । परदेशय् सित बिचरा लच्छि

हे ह्वने मखंकं सति वनेमाल धाइ, थुलि हे मखा ! तर, थन ला मसीम्ह भातयात सित भापा सति वनेमागु दु। थुकिया निंतिं भूमिका तयेमागु दु। अकिं जोशीयागु सत्य खँयात हे नं त्याकी कथं कुलछिन क्यनेगुली हे विशेषता दु। उकीसनं भातयात हित पासां धागु अले प्रमाणया रूपय् अंगू क्यंगु। गथे पत्या मजुइ ! थगु धर्म रक्षाया निंतिं सति वन। मसीम्ह भातया नामं सति वनेमागु—थ्वयां अप्पो करूण रस गन कावने ? मेगु किसिमं स्वत धासा सति प्रथायात ध्याचू नकातगु थें नं च्वं। अथे जूसा नं करूण रस ला थ्व अलग्ग जूगु हे मखु। लच्छि हे भातनाप ह्वने मखंक सीमाम्ह बिचरा मिसा प्रति झीसं नुग मछिका निफुति ख्वबि महायेकुसे हे मगा। भातनाप लच्छि हे ह्वने मखंनिम्ह सति वने त्यंम्ह ल्यासेम्ह, अझ धाये धासा नच्चाम्ह, मिसां 'जलाखला निनिमाजु जिमि माजु खोयकेमते, सकसिनं धीरज बियातिव न्हां' धका जलाखलायाके अनुरोध याकेगु कथाकारया तधंगु शिल्प ख। माजुम्ह ख्वयाच्वंगुलिं सिकं भौम्हेस्यां भाजुयात ह्ययेकेगु अनुरोध यागुलिं अप्पो नुग मछिनीगु; छायधासा वयात थ सीमागुया च्यूता मरु, माजु ख्वयाच्वंगुया च्यूता दु। कथावस्तु जन जीवनं हे लिकयातगु ख। 'स्वयनगु' थें हे वियोगान्त जुया नं 'स्वयनगु' रोमानीं भय्बिउगु बिलकुल कपोल कल्पित बाखं धका सीदु। थ्व अथे मजुसे धात्थें हे खगु घटनाया आधारय् हनातगु बाखंथें च्वं। बाख बांला। बियोगया बियोग जक। संयोग जूसां बियोग जुइत हे जक। कायम्ह ल्हासां थ्यंक वल, तर मांयागु पुइँ चिने धुंकूगु घालय् थ्वका हानं न्हि दयेकेत जक वये थें जुल। मेमेगु सिन्हाज्या म्ये वा वया बुँइ वा पीदुगुलि मनय् स्वां ह्वया हालेगु, स्वये हे न्ह्याइपुसे च्वंगु, हाँसिख्यालि जागु जूसा थ्व सिन्हाज्या म्ये प्याराप्यारा वा वया लंय् ध्याच

जूगुलि पिहाँ वने मजिया म्हाइपुसे च्वंगु वातावरणय् नुग मछिका हालेगु म्ये ख । सिन्हाज्या म्ये जूसां भाव अनुसार लय् व ताल नं अंकि हे पागु ख ।

मनिचूड राजा

(राग सिन्हाज्या ताल, चो)

भवभूति रिखिश्वर धर्म पुत्री पद्मावति
कन्या दान बिय धका ओल न्हां ॥
साकेतु नगरया मनिचूड राजान
पद्मावति कन्या दान काल न्हां ॥१॥

मनिचूड राजान अति रस तायाओ
गुरुयात दच्छिना बियत्यन न्हां ॥
दच्छिना बिय जुलसा निरगड जज्ञ याओ
जज्ञया पुण्य दको बिव न्हां ॥२॥

रिखिया वचन ङसे निरगड यज्ञ यायत
गुरुयाके उपदेश ङन न्हां ॥
गुरुन आज्ञा जुल विधि विधान थें
सकल प्रजा पनि मुनकिव न्हां ॥३॥

दुरुपस राजा प्रमुख देस देसया राजा
निमंतरना यातकल छोत न्हां ॥
मनिचूड राजाया वचन ङनाओ
सकल राजा पनि वल न्हां ॥४॥

गुरु पुरोहित प्रमुख सकल राजासेनं
जज्ञस स्वय धका ओल न्हां ॥
आलंभन पूजा यासे, स्वस्ति वाक्य होम यासे
शास्त्रया प्रमाण थयाओ न्हां ॥५॥

थथिनगु बेलस जज्ञ विघ्न याय धका
इन्द्रन छल यासे ओल न्हां ॥
इन्द्र रूप तोलताओ राच्तसया रूप कासे
जज्ञस परवेश जुल न्हां ॥६॥

सुवाहु मन्त्री, बुद्धिसेन कोतवाल
दुरुपम राजा सहितम न्हां ॥
निरगड जज्ञ याना जज्ञया दथुस
भयानक राच्तस ओल न्हां ॥७॥

जज्ञया दथुस राच्तस तितिंन्हुसे
जज्ञया दच्तिना फोन न्हां ॥
मनिचूड राजान दछिना बिय धका
दउलथ दच्तिना बिल न्हां ॥८॥

राच्तस जातयात दउलथ छु याथत
भोजन दच्तिना बिओ न्हां ॥
पंचामृत भोजन दयकाओ
दछिना काओ धका धाल न्हां ॥९॥

पंचामृत भोजन याय धका वया मखु
जित जा मद्य मांस बिओ न्हां ॥
दक्षिना बिया जुलसा मद्य मास बिओ जित
कित जित बिदा बिया छोओ न्हां ॥१०॥

मनिचूड राजान निरगड जज्ञ याना
थव मांस दक्षिना बिल न्हां ॥
काओ काओ राक्षस जिगुलि रक्त मांस
दक्षिना बिय धका वया न्हां ॥११॥

जज्ञन कोहाँ वसे राजाया म्हस जोँसे,
हिनु जोँसे भोजन यात न्हां ॥
राजान स्वक बेले राक्षस खानाओ
हुहुकार हालाओ चोन न्हां ॥१२॥

राजान आज्ञा जुल छ संतोष मजुइओ ॥
जि शरीर देह फुना वनी न्हां ॥
हि तोने गात आओ मांस दान बिओ जित
पित्याकन दाह जुया चोन न्हां ॥१३॥

थव पुत्र पद्मोतर, त्री पद्मावति रानी
सकल प्रजा लोक खोल न्हां ॥
थुगुलि सवद न्यँसे, राक्षस तमचासे
हुंकारन हालाओ चोन न्हां ॥१४॥

राजान आज्ञा जुल राक्षस सलताओ
छ संतोष जुयक नव न्हां ।।
धन्य धन्य मनिचूड छन दया कृपान
जि अति कृतारथ जुल न्हां ।।१५।।

राक्षस रूप तोलतुसे, इन्द्रया रूप कासे
ओखधि आराधना यात न्हां ।।
इन्द्रया जोगन ओखधि आराधना याना
राजायात लेपना यात न्हां ।।१६।।

इन्द्रन बेला कासे अन्तध्यान जुया बिज्यात
राजान नमस्कार यात न्हां ।।
मालिचि रिखिश्वरन मनिचूड राजायाके
पदूमावति कन्या दान फोन न्हां ।।१७।।

मनिचूड राजान थव तिरि पदूमावति
जज्ञया दछिना बिल न्हां ।।
मनिचूड राजानं यज्ञ पूर्ण यानाओ
गुरुयात दछिना बिल न्हां ।।१८।।

द्उलथ द्रब्यं तसे हस्ति रत्न तयाओ
गुरुयात दछिना बिल न्हां ।।
सकल लोकन राजायाके बेला कासे
थओ थओ छेँस लिहाँ ओन न्हां ।।१९।।

दुरुपस राजान दुर्मति जुयाओ
हस्ति रत्न फोनकल हल न्हां ॥
हस्ति रत्न बियला, संग्राम यायला
कित राज्य तोलताओ हुनि न्हां ॥२०॥

संग्राम याय धालसा परजान दुःख सिइ
आओ जिन छु यानाचोने न्हां ॥
थथिनगु बेलस प्रत्येक बुद्ध ओयाओ
तपस्या खातकल यन न्हां ॥२१॥

पद्मावति रानीन स्वान ध्वय धकाओ
बनबन हिलाओ जुल न्हां ॥
इन्द्रन व्याधा जुसे पद्मावति रानीयात
गुँखिन दायाओ यन न्हां ॥२२॥

पद्मावति रानीन मनिचूडया नाम कासे
अतिनं विलाप यात न्हां ॥
मनिचूड राजान भलसा वियाओ
व्याधान तोलताओ ओन न्हां ॥२३॥

पद्मावति रानीन राजाया सेवा यासे
सिलेहन खोयाव चोन न्हां ॥
राजान वोध यात रिखिया सेवा याओ
लिपतस मोच्च गति लाइ न्हां ॥२४॥

दुरुपसया राज्यस मभिन रोग ओल
रोगन कयाओ चोन न्हां ॥
रोग शांत याय धका मनिचूड राजायाके
मनि दान फोनकल छोत न्हां ॥२५॥

ब्राह्मण पनि ओयाओ मनिचूड राजायाके
मनि दान फोनाओ चोन न्हां ॥
धर्म अर्थ कामनागं मोक्ष लाय बांछा याना
मनि दान काओ धका धाल न्हां ॥२६॥

ब्राह्मण पनिसेनं करति कयाओ
राजाया कपाल फोल न्हां ॥
थथिंनगु बेलस भूमि कंपमान जुसे
देवलोक हाहाकाल म्हल न्हां ॥२७॥

मनि दान कयाओ मनि सिलाओ
लंखन हाहायाना बिल न्हां ॥
मनिचूड राजाया धर्मया प्रभावन
शरीर निर्मल जुल न्हां ॥२८॥

संक्षेप :—

साकेतु नगरया मणिचूड राजां भवभूति ऋषीश्वरया धर्मपुत्री पद्मावति कन्यादान काल। मणिचूड राजां गुरु दछिना बीगु इक्षा यात। गुरु दछिनाया रूपय् निरगड जज्ञया पुण्य पवन। गुरुया मन तयेत जज्ञया

विधि तालाकाल । अले देशदेशावरया जुजुपिंत पाहां हानाछ्वत । जुजु पुरोहितपिं सकलें वयेव जज्ञ आलम्भ जुल । इन्द्रं जज्ञ विघ्न यायेगु बिचारं राक्षसया रूप कया जज्ञया दथुइ तिंतिम्हुया जज्ञया दछिना फ्वन । धन दउलथ दछिना बिल । मका । पंचामृत भोजन याकेत्यन । व नं मथिउ । क्वाक्वा ला व क्वाक्वा हि हे मा धाल । मणिचूड राजां थगु ला-हि हे दान यायेगु इक्षा यात । अले राक्षसं जज्ञं क्वहाँ वया जुजुयागु हिनु माला हे त्वन । हि त्वने धुंका ला फ्वन । मणिचूड राजां छं यत्तले न धका आज्ञा जुल । राजायागु त्याग खना राक्षस कृतार्थ जुल । इन्द्रं राक्षस रूप तोता थगु स्वरूप क्यन । अनंलि वास आराधना याना राजाया धालय् पाका विदा जुया वन । इन्द्र वनेव मालिची ॠषी वया पद्मावति दान फ्वन । मणिचूड राजा सहर्ष दान बिया छ्वत । थुकथं मणिचुड राजां जज्ञ पूर्ण याना धन दउलथ तया गुरुयात पुण्य दान बिल । सकलें जुजुयाके बिदा कया थथछें वन ।

वयां लिपा दुरुपस राजां मणिचूड राजायाके हस्तिरत्न फ्वंकेहल । मबिउसा संग्राम याये धका ख्याचो नं बियाहल । मणिचूड राजायात छु याये, छु याये जुल । संग्राम ला याये धासा परजां दुःख सी । अज्याबलय् हे लाक्क प्रत्येक बुद्ध वया मणिचूड राजायात तपस्या याके यंकल । बनय् स्वां थ्ववह्म पद्मावतियात इन्द्रं ब्याधाया भेष कया वया गुँखि दायायंकल । तर, पद्मावति मणिचुड राजाया नां ह्मया सतेव ब्याधां तोतावन ।

दुरुपस राजाया देशय् रोग ब्याधि वया तस्सकं हाहाकार ह्मल । रोग शांत यायेत मणिचूड राजायाके मणि फ्वंकेहल ; मणिचूड राजा मणि बीत तयार जुल । मणि फ्वँवपिं ब्रह्मतेसं कतिं जुजुयागु छ्योंं फाल । मणि

लिकया ब्रम्हूतेत दान यात । धर्मंया प्रभावं मणिचूड राजाया शरीर छु छुं मोक याउंसे च्वन ।

संखना :—

थ्व पौराणिक बाखं ख । मणिचूड अवदानया आधारय् चिनातगु म्ये । तर, मणिचूड राजाया संपूर्ण जीवनया खँ थुकी मरु । बिचय् बिचय् आपालं खँ तोफिउगु दु । थ्व वियोगान्त मखु, संयोगान्त हे ख । अकिं साधारण किसिमयागु सिन्हाज्या म्येया रागय् चिनातगु दु । मणिचूड राजाया त्याग तपस्या क्यनेगु व प्राणी मात्रयात जय यायेत वं यागु बलिदान न्ह्यथनेगु थ्व बाखंया मुख्य ध्येय ख । तर, थ्वया मूल बाखं ब्वने बलय् मणिचूड प्रति श्रदां गुलि छचों क्वछू, भेषधारी इन्द्र खना गुलि घृणा जू उलि थ्व बाखं-म्ये ब्वनेबलय् मजू । छाय् धासा, थुकी खँ मगा । मनूया श्रद्धा व घृणा उत्पत्ति यायेत नुगलय् गुलि कुचुकुचु नकेमागु ख उलि थुकिं नके मफु । मणिचूड राजायागु हि त्वनेफक्वो त्वने धुंका ह्यनं 'हि त्वने गात आओ मांस दान बिओ जित, पित्याकन दाह जुया चोन न्हां' धाइबलय् राक्षस रूपी इन्द्र खना छुं भचासां झीत तं पिहाँ व । तर, मणिचूडया काय व कला स्वगुलि राक्षस तंचागु खना मणिचूडं राक्षसयात सता 'छ संतोष जुयक नओ न्हां' धया थगु ला नकेत स्वबलय् मणिचूडं झीगु श्रद्धा अपायूसकं साले मफु छाय् धासा हि त्वनेधुंका ला नकेग्ह्यो जुइमागु घटनाय् भचा चि मगा । वयां लिपा मेमेगु—पद्मावतियात गुँखि दायायंकेगु, पद्मावति दान कावयेगु, हस्तिरत्न पवंके हयेगु, मणि हे दान कायेके हयेगु—घटना साप मार्मिक घटना ख । तर, थुकी केवल टिप्पणीया रूपय् जक दुगुलिं उलि आकर्षक व रोचक जुइ मफुत ।

संसारया कारण

(राग सिम्ह्राज्या; ताल चो)

संसारया कारण बिघ्न फुतकाव
सिद्धिया गणपति देव न्हां,
बलिखाया समयस वा गातकाव चोन ·
बालसुकी नवनाग राजा न्हां,
त्रिभुवन रक्षा याक मछिन्दर नाथनं न्हां ॥१॥
मछिन्दर नाथनं लोकया धन्दा कासे
समस्त चोयकाओ हल न्हां,
मेघ राजानं गन्धर्व प्रमुखनं
पृथिविस तोकपुसे हल न्हां,
सोय सोय भरेयाना वा गातकाव हल न्हां ॥२॥
थनिया कारण बलिखा समयस
वा गातकाव बिय तेल न्हां,
वा पिय दिन जोने बिरञ्ची नारायण
धनया माया मम्वालके न्हां,
पृथिविस भरेयाना वा गातकाव हल न्हां ॥३॥
कन्हस वा पिय ज्यामि नि हालवने
न्हसपि बुँ धुनकाव वय न्हां,
अयले भिसा हाय हिरण्यायु ज्यामितसें
भिनक सम्हाल याना वायो न्हां,

द जिओखे सयाथे फकोनं सम्हाल नि याये न्हां ॥४॥
सयाथे फकोनं न्हायकन कासे जिनं
इतुइसे सम्हाल नि याये न्हां,
सम्हा याना चोना बेले तवसिन भाजु भाल
मुसुमुसु न्हिलाव भाल न्हां,
भोयभोय कननं न्हायकन कासे सुचकल यना न्हां ॥५॥
अयले मई छनं छ गन वने तेना
लसिकल सम्हाल यानाचोना न्हां,
मेबता मखु भाजु छिगु बुस वा पिय धका
ज्यामित दयकल वने न्हां,
सम्हा भति यानाव चोन जि वने तेल न्हां, ॥६॥
मेबता कारण जि वया मखु मई
वा पितलाखे धका वया न्हां,
संदेह काय मम्वा भाजु छिगु बु जा थनि धुनी
जि वना चोयकल वने न्हां,
हु जा हुनि मई छनं जि खँ भति नेहुने न्हां ॥७॥
मछाला भाजुनं छु उजु दयेके तेना
जीवगु जुलसा जा! नेने न्हां,
मेबता मखु मई छन रूप जौबन खना
कामस अति लोभ जुल न्हां,
मनयागु खँ जा जिन पोला केने धुन न्हां ॥८॥
चाकुगु वचन खाइके मते मई

चाकुगु चाकुकाव छोव न्हां,
गथिन भाजु छिन छु उजुं दया छिन
आम खँ जा जि चित्तस मव न्हां
लरबर खँ ल्हानाव भाजु दुहाँ भाय मते न्हां ॥९॥
अयले मई छनं जिगु खं छगुलिन
छन जि तापाकाव हल न्हां,
छनं जि तापाकुसा जिनं छ तापाके जुलं
आम बुस वा पिय मदु न्हां,
निश्चयनं बु थोय धुन जि वने तेल न्हां ॥१०॥
भाजु जा झालयो आव गथे याय जिन
नुगल कचिगल जुल न्हां,
तोहल मदयकं बु थोय धका धाव
कारण छुखु धका नेनी न्हां,
थुगुलि खँ जा पुसामिनं सियू सियके मज्यू न्हां ॥११॥
भाजु जा हुँहुँ थेन आव गथे याये जिनं
निस्कारण बु फुके मज्यू न्हां,
अयले भाजु हाय खँ छहुति बिनति याय
थनतु लिहाँ भति झासं न्हां,
थुलि ख्ँस अबेल चाया लिछोय मखु न्हां ॥१२॥
मेबता कारण जि ग्याना मखु भाजु
पुसामिनं सियुभनं ग्याना न्हां,
आमलित भाखान छ ग्याय मम्वा मई

गुपतगु गुपतनं छोय न्हां,
निह्न सुख ख्याल याना आलिंगन चोने न्हां ॥१३॥
फासँ रे फासँ भाजु हिस्याय मते छिनं
सयाथे रस जिनं बिय न्हां
आमलित भाखानं जि खना दया दत
जि अति रस चाय धुन न्हां,
परगत मयासा भाजु तुरंत खँ नेने न्हां ॥१४॥
खनयो भाजुन म्हिचास चोन न्हायकन
भतिचा सोय धका काल न्हां,
न्हसकन धनकाओ थव किपा थमन सोसे
भाजु जा अति रस ताल न्हां,
निह्न रसं ख्याल यासे आलिंगन धुन न्हां ॥१५॥
अयले भाजु हाय छि वचन नेने धुन
जित जा छता चिन्ह फोने न्हां,
पोनपात लात मई जिन छु चिन्ह बिय
जिके दुगु छमोहल काव न्हां,
निह्न सुख ख्याल धुन जि वनेतेल न्हां ॥१६॥
सयाथे फकोनं रस जा केनेधुन
पुसामिन सिइव जि वनेतेल न्हां,
आसे रे मई छनं जि वनेतेल
छ भति दुःख ताये मते न्हां,
भोयभोय कनक चम्पास्वान कासे जोनाव हुनि न्हां ॥१७॥

छु ज्यान पन मिसा गुगु ज्यान नेन छंत
देव जा बान्हि जासे वल न्हां,
लायकुया चम्पास्वान जोनाव त्वायभत फाल्ल
बुस चोनह्ल छन छु सिईं न्हां
त्वायभत पाहाँ याना चोना भतिचा लिपा लात न्हां ॥१८॥

आमगु ज्याख्वतं पनिगु मसिया मिसा
छ वय मस्वालकं पिय धुन न्हां,
लायकुया चम्पास्वान जोनाव वय जिन
छिमित छफो छफो काव न्हां,
ज्यामितसें रस तासे चम्पास्वान काल न्हां ॥१९॥

च्यासल खुयगु आषाढ कृष्ण पक्ष
सोमबार आमावस्या दिन न्हां,
गुगुलि बेलस राज्यया नृपति
श्री राज्यप्रकाश मल्ल न्हां,
ज्यामितसें रस तासे सिन्हाज्या धुन न्हां ॥२०॥

संक्षप :—

सिन्हाज्याया याम। धमाधम वा वकज्वल। ज्यापुया ज्यामित ब्वना बुँइ वा पिउवन। ज्यापुनीया बुँ वनेत सम्हा यानाच्वन। उबलय् लावक तर्सि भाजु थगु बुँइ वा पितला कि मपिउनि स्वयेगु बिचारं तुपुलुवक थ्यंक वल। ज्यापुनीनं हथासं न्हायकं सुचुकल। तर, वयागु रूप व जौभन खना तर्सि भाजुया ई चुलुचुलु वन। तीजक खँ न्ह्यथन। ज्यापुनीनं नरयवक

हक्कल । तसिं भाजुया तं पिहां वल । वयागु बुँइ वा पीदइमखु धका ख्याचो बिया वन । च्यापुनीयात आपद जुल । तसिं गुलिगुलि तापाक्क वन. उलो हे वया नुग भाराभारा मिन । बुँ थ्वइन धका तिक्क हे ग्यात तसिं भाजुयात सतल । अले निम्हेस्या यतले रसबस यात । तसिं भाजुं छमोह पाँयमोह बिल । ज्यापुनी चम्पास्वां छकले ज्वना बुं वन । बुँ थ्यंबले वा पीसिधयेका च्वने धुंकल । ब्लायकूया चम्पास्वां ज्वना त्वायभत वगुलि वयात पाहां याना च्वने माला बुँ वये भचा लिबात धका तोह चिन । भातम्ह पत्या जुल । अले, ज्यापुनीनं सकसितं लयतायेक चम्पास्वां छफो छफो इनाबिल ।

मंखना :—

थ्व तस्सकं हे रोमानीं जागु बाखं-म्ये ख । निस व चाचू दँ न्ह्यो नेपाथागु जन जीवनया छुं झल्का थुकि वयं । थुकी हांसिख्यालि पराकाष्ठाय् थ्यनाच्वंगु दु । थौंकन्हेया फ्रायडवादीत हे नं थुलि स्पष्ट जुइ फइमखु थें च्वं । काम सम्बन्धी अपाय्‌सक स्पष्टवादी जुया नं अश्लीलता नँमव । सिन्हाज्या यायेत गुह्यालि मापिं गणेद्यो, नवनाग, बुंगद्यो, इन्द्र व नारांद्यो आराधना यागुलि जक मखु कि थुकि न्ह्यानाच्वंगु खँ हे नं पशुपति व गुह्येश्वरी, हेरुक व बज्रबाराहीया खँ थें च्वना गथामुगलय् मि तइम्हेस्यां धाइगु फोहर खँ थें मजुसे जीवनमरणया दर्शन शास्त्रं जाया च्वंगु थें च्वं । व दर्शन ख तसिनं म्हय्‌यात याइगु अन्या व म्हय्‌या तसियाके 'त्वं गति शरणं' धायेमागु अवस्थायागु दर्शन । 'गथिन भाजु छिन, छु उजुं दया छिनं, आम खँ जा जि चित्तस मव न्हां, लरबर खँ ल्हानाव भाजु, दुहां झाय मते न्हां' धका हक्कीम्ह मईनं थगु आर्थिक कमजोरी लुमंका भाजु जा झालयो, आव गथे याय जिम, नुगल कचिगल जुल न्हां' धका गुग ल्वाकबक याका

,भाजु जा हुँ हुँथेन, आव गथे याय जिन, निस्कारण बूँ फुके मज्यु न्हां, धायेका बाखनय् तीव्रता हयातगुलि झीसं धायेफु थ्व बाखंन्ह्याना च्वंगुसाप बांला। छखें थय्क्क स्वयेबलय्थ्व अश्लीलथें च्वं, थुकी साहित्य नं मरु थें च्वं ख। तर, खँल्हाबल्हाय् गुगु हिसि व नायुपह दु, गुगु तीव्रता बाखनय् दु व स्वया झीसं थुकी साहित्य मरु धाये फइमखु। ब्रुँ वनेत थिक्क यान च्वंम्हेस्या रसबस याना च्वँसेंलि बुँ वने लिबाइगु स्वाभाविक हे। अले सिन्हाज्याया बखतय् लिबाक्क बुँ वम्ह कलायाके भातं कारण न्यनी गु नं स्वाभाविक हे ख। आ छु धाइ थें धका झीगु मन हे ग्यासें वया चिक मि। तर ,लायकुया चम्पास्वान जोनाव त्वायभत झाल, बुँस चोनम्ह छन सीई न्हां' धका भातयात छत्यु हक्का 'त्वायभत पाहां याना चोना भतिचा ँ लपा लात न्हां' धयाधिया ज्यामीतेसं थम्ह ज्वना वयागु चम्पास्वां छफो छफो इनाबिउगु खनीबलय् झीपि ला ज्यो हे जुइमालिगु। थय्क्क स्वयेबलेय् ल्यवंसि जुइगु प्रोत्साहन बियातगु ला धयाथें च्वं। तर, मखु। केवल थगु ज्यु धनया सुरक्षाया लागि थगु सतित्व मीमागु ख। भातं मसीकेया लागि छगु तोह चिने हे माल। व नं भातया हे भि स्वया। 'तोहल मदयकं बु थोय धका धाव कारण छुछु धका नेनी न्हां' 'धागुलि तंसिया न्ह्योने आत्मासमर्पण यायेमागु खँ बांलाक सिदु। अले सिन्हाज्या म्ये जुगुलि हांसिख्यालियाम्ये ला थ्व ख हे खत। अंकि भचाअश्लीता द हे दत धाणं आस्चर्य चाये-मागु मरु

मते मते श्री भीमराज

(राग सिन्हाज्या; ताल चो

मते मते श्री भीमराजं मंगल याहुने ॥धु॥
नकोस माम बुबां बिचार थाना बिल
वम्ह प्रभु सँ झाय घाल न्हां ॥
वया जि दँ दँछि मदुनि वम्ह प्रभु मदयेका
जि मन अति दुःख जुयु न्हां ॥१॥
गनां गने मज्यू प्रभु न्वानानं मन्यन प्रभु
जि मन अति दुःख जुल न्हां ॥
कामस दुफिनाव मछोय धका जिनं
अनेग रस केने धुन न्हां ॥२॥
अयले प्रभु छीके सहश्र बिनति
जि वाना छीगथे झाय न्हां ॥
नकोया जुभनस पुसामी मदयकाव
चोने जा अति जि मफया न्हां ॥३॥
गनानं मजिसेंनि जित पार बीयाथकी
मामया सरनस लिहाँ वने न्हां ॥
छुंत पार मदु तिरी जि छेँया भाला छुन्त
भिनक निदान याना च्वँव न्हां ॥४॥
सत्यनं वने जुल जीन गथे याय आव
मंगल यानाव छोय् न्हां ॥

सुमंगल सुदिनखुनु सुबेला घरीम
मंगल यानाव छोत्र न्हां ॥५॥
लस सगं जोनाव मंगल याचकाव
थिथिमन कोमल याव न्हां ॥
वया लँ मिखा मखं खोबिनं खुसि न्ह्याक
तया पला लिहा लिहा वन न्हां ॥६॥
छेँया लुखा खँसेंनिसें दुहाँ वने मन मदु
मनस अति अभिमान न्हां ॥
दुहाँ वना सोया जिनं अंधकाल जुया चोन
मिखास खोबि हुया चोना न्हां ॥७॥
वम्ह प्रभु मदयाव नयाथे मन मचोन
जि मन तयातय मजिया न्हां ॥
शरीर गनावन हाल जक दनि आव
थो जिवया सदेह जुल न्हां ॥८॥
थातया पति थेन कुसल थेन धका
पतिस तयाव हल न्हां ॥
तिरिया मन बोइ धिरज यार धका
पतिस धयाव हल न्हां ॥९॥
चानं न्हिनं वम्ह प्रभु मसमस लुमनाव
शरीर जि गनाव वन न्हां ॥
जवं खवं सोया जिनं याकत जि जुया चोन
देहस सहयाय मजिव न्हां ॥१०॥

वम्ह प्रभु भ्हाइ धका सल थेन थनिस
पतिस तयाव हल न्हां ।

थुगु सल वसेंनिसें तोनेमाल लखथें
ननानं ख्वाल सोय दयक न्हां ॥११॥

चानं न्हिनं सुमलपा श्री भीमसेन
जि प्रभु ननानं थेनकिव न्हां ॥

जिगु दुःख फुतकिव श्री भीमराजान
जि मन पुरेयानाव प्रसन्न न्हां ॥१२॥

भीमसेनया दयानं ननानं थेन प्रभु
शरीर कुशलनं थेन न्हां ॥

तिरिया तन मन मंगल यातकाव
मनस अति रस ताया न्हां ॥१३॥

भीमसेनया दयानं होने जित दत थनि
रस रंग दयकाव हय न्हां ॥

रस रंग याना चोतलें नसन फाव मताया
दने जि लिबानाव चोन न्हां ॥१४॥

नेपालया छत्रपति श्री रणबहादुर
अनेक धरमनं बिज्याक न्हां ॥

लोकया धन्दा कासे थिति रिति तया तसे
सुख आनन्दनं बिज्याक न्हां ॥१५॥

संक्षेप:—

इह्लिपा जूगु दँछि हे मरुनिबलय भातम्ह ल्हासा वनेत्यन । नकतिनिया

ल्यासे । भातनाप बाया च्वने थाकुइ थें ताल । भिद्योयाके बल फ्वन । भातयात कानय् दुफ्वाना मोहनि यायेगु स्वत । व नं असफल जुसेंलि पार फ्वन । तर, पार बीया पलेसा छेँया फुक्क अभिभारा बिया भातम्ह भिगु साइतय् छें पिहाँ वन । भातयात तयावम्ह मिसाया मिखां ख्वबि हायाच्वंगु धूगु हे मखु । छेँ खिउँसे च्वं ताल । नये नं यगु मखुत । ल्हासां भातं स्यने कने याना हल । तर, वया धासा भात हे जक झसझस लुमना च्वनीगु । भातया ख्वा स्वये आपुलु जुयाच्वन । याकन भात क्वकया ब्यु धका भिद्योयाके बिन्तिभाव यात । धात्थें भिद्योया दयां भात थ्यंक वल । अले व तस्सकं लय्ताल । भातनाप रसरङ्ग यानाच्वँत्तलें नसंफाया दने हे लोमन ।

मंखना :—

थुकिया कथानक नं 'जि वया ला लछि मरुनि' यागु थें हे कलातं गंकगंक ल्हासा वनीगु ख । अझ 'गनानं मजिसेंनि जित पार बिया थकि, मामया सरनस लिहाँ वने न्हां' धका कलातं धाइगु व 'छंत पार मदु तिरि जि छेँया भाला छंत, भिनक निदान यानाच्वँव न्हां' धका भातं लिस बीगु निगुलीसं व हे, आख छग हे मपा । तर, उकी थें ब्याहा याना लालछि मरुनिबलय् हे वंगु मखु कि दँदँछि मरुनिबलय् जक वंगु । ल्हासा मछवयेया निंति कलातं भातयात कामस दुफिना अनेक रस क्यन, तर सफल जुइ मफुत । भात ल्हासा वनांतुं तोतल, तर हानं ह्वनेदइकथं जक, रसरंग यानाच्वँत्तलें नसं फाया दने हे लिबाइकथं जक । अर्थात् थ्व बाखं-म्ये संयोगान्त ख, बियोगान्त मखु । अंकि हे थ्वया लय् नं 'जि वया ला लछि मरुनि' यागु थें म्हाइपुसे च्वंगु, घायेक हालेगु मखु । तर, संयोग जुइ न्ह्यो गुगु वियोग जूगु

ख उकिया वर्णन बेजोड जू । भातयात तया लिहाँ वबलय् वया लँ मिखां मखं खोबि नं खुसि न्ह्याक, तया पला लिहाँ लिहाँ वन न्हां' धका विरह व्यथा वर्णन यानातगु साप हे बांला, हिसि दु । 'पला लिहाँ लिहाँ वनीगु' तस्सकं हे मार्मिलक जू । 'अथे हे शरीर गनावन हाल जक दनि आव, थो जीवया संदेह जुल न्हां' धाइबलय् भातनाप बाया च्वनेमाम्ह मिसा खना झीगु मनय् छगू प्रकारया करूणा भयबिया वइगु अले ल्हासा वनीम्ह मिजंयात म्ह्याय्मचा बीह्म कां हे खनीका धयागु बिचार मनय् लुया वइगु । थुकी वियोग व संयोग थला क्वला जुयाच्वंगु तस्सकं छांट वं, चट्ट च्वं । न्हाप्पां संयोगया चरम अवस्था थ्यन । भात ल्हासा मछ्वयेत गुलि गन, गुलि न्वात; अहँ ज्यूगु मखु । अले कामय् दुप्वात । थन संयोगया परकाष्ठा थ्यन । अले वियोग जुल, अथे हे बुलुहुँ । पार पवंम्हेसित छेंया भाला बिल । वनेत मंगल बाचा पवन । छेँ हे विदा बाजि जुया मवसें नाप्पं लँय् नं ब्वनायंका बिचं तिनि बायावन । लँय् वियोग व्यथां कयेका वल । लुखाय् थ्यंका दुहाँ वने मास्ते मवल । तर, मवनां गन वने ? दुहाँ वन, तर भात मदुगु छेँ अन्धकार खन । नसा क्वहां मवन, भातया लुमन्ति याना शरीर गनावन । सीला कि धयागु शंका नं जुल । बियोगया परकाष्ठा थन थ्यन । अबले हे पौ थ्यन । धीरज यायेगु लँ दत सीत्यंह्मेसित वास लुल । अले भात लिहां वइगु स थ्यन । अनंलि भातया ख्वा स्वये आयबुल । सकुशल भात लिथ्यन । हानं संयोग जुल । तिरिया मनय् अति रस ताल । रसरंग हानं यात, थुलि यात कि नस हे फाल । हानं संयोगया पराकाष्ठा थ्यन । थुकथं थ्व बाखंया क्रम भिपूमाथें हनावंगुलि थुकी विशेष रस तायेगु स्वाभाविक हे ख ।

श्री करुणामय लोकनाथ

(राग सिन्हाज्या ताल, चो)

श्री करुणामय लोकनाथ उधार याहुङे ॥धु॥
गोरखनाथन भिक्षा फोन ओल
लोकन भिक्षा फोने मबिल न्हां ॥
नवनाग तोकपुसे आसन यानाव
द्वादश वर्ष वा मगाक न्हां ॥१॥
नलिन्द्रदेव व अन्धुदत्त आचार्येन
करकोटक बिज्याक न्हां ॥
महिन्द्रश्री देशस जप तप साधन
कमन्दल किसानिन वोला न्हां ॥२॥
राजा सके फोनाव लोकनाथ हयाओ
नेपालस श्येनकलं हल न्हां ॥
गोरखनाथन मछिन्द्र खनाव
आनन्दन दरसन यात न्हां ॥३॥
थुगुलि स्वयाओ नाग राजा बिज्यानाओ
मुसल धारानं वा गात न्हां ॥
वा गातकाओ आहार बियाओ
आनन्दन लोक रक्षा यात न्हां ॥४॥
पुसा वा होलाव परकारं स्वयाओ
सिन्हाज्या म्हति म्हति यात न्हां ॥

सिन्ह्वाज्या धुनकाओ साउन मासस
पिण्ड पात्र अन्न दान बिल न्हां ॥५॥
बइसाक मासया पारुया दिनस
रथस दनाओ बिज्याक न्हां ॥
बिरंचि नारायण अति हर्षन
लोकयात उधार यात न्हां ॥६॥
दानया प्रभावन अति पुण्य ल्वानाव
भावन शर्णस जुल न्हां ।
बइसाक मासस लोकन भालपाव
थव थव देगु पूजा यात न्हां ॥७॥
खव मखु स्वव थ्व खँ सु पुरुषन
स्वसे खङे मदु सुया नुगलया घाल ॥
संवत झिंनिगुलि दुगमि तिथिनं
तछ्लाया यकादशि दिन न्हां ॥८॥
ल्हाकम्ह श्री रणबहादुर महावीर प्रतापी
लोकनाथया महिमा खङे न्हां ॥
वसया कृपान लगन जात्रास
आलिख बियाव बिज्यात न्हां ॥९॥

संक्षेप :—

गोरखनाथं पवँवबलद् सुनानं भिक्षा मबिउ । अकिं गोरखनाथं तंम्व-येका झिनिदँतक नवनाग आसन याना तपस्या यानाबिल । फलस्वरूप झिनि-

बँ तक हे अनावृष्टि जुया हाहाकार जुल । अले नरेन्द्रदेव जुजु, बन्धुदत्त आचार्य व कमन्दल किसानींपिं महिन्द्रश्री देशय वना करूणामय लोकनाथ कयाहल । गुरु लोकनाथ खँसेंलि गोरखानाथं आसन तोतल । अले सकल नागतसें थथगु थासय् वना वा वयेकाबिल । ग्निन्ह्याज्या जुल । पञ्चदान खुनु पिण्डपात्र दान यात । बछला थो पारु खुनु बुंगद्यो रथय् बिज्यात । बैसाख जोछि देगू पूजा न्यात । थ्व फुक्क करुणामयं अन्न सयेका लोकयात रक्षा यागुलिं हे जूगु ख ।

मंखना :—

पौराणिक बाखनय् आधारित जुया थौंतक प्रचलित जुयाच्वंगु बुंगद्योया जात्रा व दिगू पूजाया खँ थुकी दु । महिन्द्रश्री देशय् वना जुजुयाके लोकनाथ फोनाहगु धयागु खँ थुकी च्वयातल । तर, लोकोक्ति अनुसार बुंमद्योयात तन्त्र मन्त्रया बलं सालाहगु धाइ । थुकिया खँ गुकथं दु धासा कामरूप कामाक्ष धयागु लाखेलसिया देश हं । बुंगद्यो अर्थात् लोकनाथ राक्षसया कुलय् जन्म जूवन । नेपालय् झिनिदँतक अनावृष्टि जुया हाहाकार जुल । वा ससां फुस्कुलुगु जक सइगु । आ छु याये माल धयागु खँ जूबलय् लोकनाथयात हयेफत धासा वा नं वइ, दुकुलुगु वा नं सइ धागुलिं थ परजाया र्निति जुजु नरेन्द्रदेव पुरोहित बन्धुदत्त व भल्या निम्ह ब्वना कामरूप कामाक्षय् न्यंका तन्त्र मन्त्र याना लोकनाथयात साल । तर, लोकनाथ धयाम्ह द्यो धका सीका व बिसिवनी धकागु डरं वया लसि मामं गबलें हे मतोतू । न्हिंच्छि नाप्पं तयाजुइगु । चान्हे लुखाय् सँ लाया द्यनीगु । मांयात हाचां गाया बुंगद्यो गनं वने फुगु मखु । तर, बन्धुदत्तया मन्त्र सावलय् बुंगद्यो सुम्क च्वने मफुत । मांयागु छपुछपु सँ चीका पिहां वयांतु तोतल अले

भम्बया रूप कया कलशय् दुहाँ वन। व कलश ज्वना जुजु नरेन्द्रदेव नेपा वल। अले नेपालय् वा वल, वा सल, सहकाल जुल। मांयागु सँ चीका बबलय् छपु सँ होश मदया चीके मफुत। व छपुसँ हाचां गाबुलि थौंतकं बुंगद्योया ख्वालय् फोतफोत वइगु मतंनि धयागु नं लोकोक्ति दु। न्ह्यागु जुइमा, अनिकाल फुना सहकाल जूगु अले मनूतेसं लयताया दान धर्म यागु, दिगू पूजा न्यायेकूगु खं सीदु नयेत्वने दयेव तिनि धर्म कर्म व रसबसका ज्या जुइ। अले नयेत्वने दइगु उपाय स्यनाबिउम्ह अथवा लुइकाबिउम्ह लोकनाथयात पूजा यायेगु, वयागु रथजात्रा यायेगु खँ न्हापायापिं मनूतेके दुगु गुणग्राह्मताया परिचय ख। थुकथं थ्व बाखं-म्येय् तत्कालीन नेपालयागु भौगोलिक परिस्थिति व उकी आधारित जन जीवन व्यक्त जुयाच्वंगु दु।

सितला माजु

(राग कहुकोला; ताल परताल)

सितलामाजु स्वहुने परजाया गथिन हवाल ॥धु॥
न्यना मदु खना मदु कचिमचा तय मदु
महाराजया हुकुम जुल ॥१॥
नायखिन बाजन थायका सिपाहीन घेरे याका
कचिमचा पितिनाव छोत ॥२॥
नसा बजि ब्यकुंच्यासे कचिमचा लुकुंछिसे
वनेमाल तामाखुति पारि ॥३॥
छम्ह मचा लुकुंछिसे छम्ह मचा ब्यकुंच्यासे
छम्ह मचा लुतुलुसे यने ॥४॥

यँ देशं दना वना खोप देशे बास जुल
तलेजु माजु दरसन याये ॥५॥
खोप देशं दना वना बदेपास बास जुल
चण्डेश्वरी दरसन याये ॥६॥
बदेपानं दना वना पलांचोस बास जुल
भगवती दरसन याये ॥७॥
पलांचोकं दना वना दोलाघाते बास जुल
भीमसेन दरसन याये ॥८॥
दोलाघातं दना वना तामाखुसि बास जुल
वने मानि तामाखुसि पारि ॥९॥
दोलखा देश दना वना तामाखुसि पारि ध्यन
महादेव दरसन याये ॥१०॥
नय यात नसा मदु तिय यात वस मदु
चोने यात बास जित मदु ॥११॥
लखि मखु पसि मखु न्हाकप्वाच दाया हल
सिपाहीन घेरेयाना हल ॥१२॥
कइ बीम्ह कछला माजु लख जायकीम्ह सितला माजु
यनकीह्म बछला माजुयाके फोने ॥१३॥
ध्व हे मचा रहे जूसा जोलिंजेल बखुन बोयके
लुँयागु ओयागु द्वाफो स्वान छाय ॥१४॥
सुरज कोमजो थाल चिकुं पुना मचा सित
माम बुबां नुग दाया खोल ॥१५॥

सीम्ह मचा उयमदु मचा गाले थुनेमदु
परजाया गथिन हवाल ॥१६॥

बाम्ह मचा माम जोँसे बाम्ह मचा बुबां जोँसे
तामाखुसि कुतकाव छोत ॥१७॥

स्वामि जुजुया धर्म मदया कचिमचा वाके छोत
वनेमाल तामाखुसि पारि ॥१८॥

नेपालया छत्रपति श्री रणबहादुर
परजान अति दुःख सिल ॥१९॥

मते मते सितला माजु सहश्र विनति छिके
याहुने लोक उधार ॥२०॥

संक्षेप :—

कचिमचात तयेमरु धका जुजु हुकुम जुबलय् जनताया र्निति सर्गतं क्वच्युवथें जुल। नार्यखि च्वयेका सिपाहीतेसं ज्वँज्वं न्हयकंप्वाचं दादां कचिमचात पितिनाछ्वत। नसाबजि ब्यकुंच्याना, कचिमचा लुकुं छिना मांबौपिं तामाखूसि पारि वन। लँय् इमिसं तस्सकं दुःख सिल। यँ देशं दना छ्वपय् च्वन। अनं बदेपा, पलांचोक, दोलखा जुना तामाखुसि पारि थ्यंकवन। थाय्थासय्या मुलद्योपिं—तलेजु, चण्डेश्वरी, भगवती, भिद्यो व महाद्यो—दरशन याना मचातेगु सुरक्षाया बर फ्वँफ्वं वन। मचा जक छुं मजूसा बखुं छजो ब्वयेकेगु व लुँ व द्वाफोस्वां सितला माजुयात छायेगु नं संकल्प यात। अय्नं मचात कैं वया पुकुपुकु सित। सीम्ह मचायात थुनेगु उर्दी मरुगुलि बाम्ह मचा मामं ज्वना, बाम्ह बौनं ज्वना खुसिइ

कुर्के छ्वत । थुकथं स्वामि जुजुया धर्म मदया परजां तस्सकं दुःख सिल । अकिं सितला माजुं रक्षा यायमाल ।

मंखना :–

थ्व करुण रसं जागु ऐतिहासिक तथ्य दुगु बाखं-म्ये ख । जुजु रण-वहादुरया साप हे यम्ह कला छम्ह दु । व कलाया तकँ मवनिगु जुयाच्वन । मचातेके तकँ वल कि वयात पुनी धका ग्याना जुजुं कँ वयाच्वंगु कचि मचात फुक्कसित नेपा गालं पितिना छ्वत । थ मचाते विहाल जूगु खना मांबौनं विरह याना हालातगु म्ये जूगुलि तस्सकं हे नुगलय् थूँजी । 'छह्म मचा लुकुंछिसे छह्म मचा ब्यकुं च्यासे छह्म मचा लुतुलुसे यने' धका मांबौ स्वये हे सने मफु पहलं नुग मछिका हालीबलय् गुलि कन्नाचाइपुसे च्वं ! अथे हे हानं 'सुरज कोमजो थास चिकुं पुना मचा सित, माम बुवां नुग दाया खोल' धाइबलय् झीगु मिखां नं ख्वबि तिकि मनंकुसे च्वने था हे थाकु । अझ उकीसनं सीम्ह मचा उथ नं मदु, थुने नं मदु धयागु उदि कथं 'बाह्म मचा मामं जेँसे बाह्म मचा बुबां जेँसे तामा खुसी कुतकाव छोत' धाइबलय् मख्वसे च्वने फुम्ह लाँह नुग सुं दइला ? तर मनूतेत ख्वयेकीगु थ्व म्येया गेरां जक नं मखु, म्येया लयं नं ख । सिपाहीं घेरा बिया न्हाय्कंप्वाचं दाया यंकीबलय् सितला व बछला माजुयाके मचाया सुरक्षा पवना उकिया बापतय् बखुं ब्वयेकेगु व लुँ-ओया दाफोस्वाँ छायेगु भाखला यायेगुली तधंगु मार्मिकता दु । गुलि ख्वल, गुलि हाल। तर छुं हे तीप्यगु मखु । मचा सिनां तुं पार यात । मचा सित धयां सीम्ह मचा उये नं जिउगु मखु, थुने नं जिउगु मखु । मांबौनं ललयाना खुसिइ वांछ्वयेमागु । थज्यागु जुइका गथे नुग तया च्वने फइ ? अले मांबौया हृदये बिद्रोहया

भाव दना वल, चिल्लाय् दना हाल, "स्वामि जुजुया धर्म मदया कचि-मचा वाकेछ्वत, वने माल तामाखुसि पारि, नेपालया छत्रपति श्री रण-बहादुर परजान अति दुःख सिल ।" मेमेगु म्ये स्वत थासा जुजुया गुणगान यानातगु व शुभ कामना देछायातगु खनी । थुकी अथे धायेया पलेसा 'स्वामि जुजुया धर्म मदया' धाबलय् गुलि मर्माहत जुया धागु जुइ झीसं बिचा यायेफु । इमित न शान्ति दु, न सौन्दर्य । शान्तिया प्रतीक जुया-च्वंम्ह बखुं नं ब्वयेके फुगु मखुनि सौन्दर्यया प्रतीक जुयाच्वंगु दाफोस्वां नं दयेके फुगु मखुनि । मचा म्वासा नित्तां दइगु ख । आ सीबलय् गन कावने ? अले इमिसं जुजुयात अधर्मी धालं छु आसार्य ।

महारानी बिज्यालक्ष्मी

(राग बिभास, ताल लं)

महारानी बिज्यालक्ष्मी विदेशन थेनके हल
हेलंगुया परबत चोसं बास रे ।।धु।।
थ स्वयां परबत को स्वयां समुदर
समुदर हुनुनुनु हाल रे ।।१।।
लख तोने तुंबाचास आलं याय तपरिस
श्री स्वामीया खबर नेना वना रे ।।२।।
परजाथा दया दत चौधरा दयका बिल
महारानी आनन्दन चोन रे ।।३।।
दुख सुख तनका चोना श्री स्वामीया खबर नेना
सति बिज्याय माल धका धाल रे ।।४।।

हेलंगुया परजा भाजु जि सति वने माल
परजाया मिखास खोबि तल रे ॥५॥
अनंनिसें सति बिज्यात बजूजोगिनी थेनके हल
अन लुँया छलि कथि छायाबिल रे ॥६॥
सक्वदेश्या पंच परमवीरसिं दुबाऱ्या सहितं
अन माईयात बाजन सयका बिज्यात रे ॥७॥
सक्वदेश्या पच परमान हरिबीरसिं प्रधानया छेंस
अन छेंस मेजमां संके हल रे ॥८॥
अनंनिसें लिहाँ बिज्यात श्री चंगुनारां थ्यनकल
अन दायनाशंख छाया बिल रे ॥९॥
अनंनिसें लिहाँ बिज्यात श्री गुह्यश्वरी थ्यनके हल
अन लुँया छत्र छाया बिल रे ॥१०॥
अनंनिसें लिहाँ बिज्यात श्री पशुपति थेनके हल
अन लुँया च्वामोल छाया बिल रे ॥११॥
अनंनिसें लिहाँ बिज्यात श्री स्वामिया दरसन यात
अन स्वचाक उला पालि भोक पुल रे ॥१२॥
अनंनिसें लिहाँ बिज्यात जयबागीश्वरी थ्यनकल बिज्यात
अन लुभीतया तायो छाया बिल रे ॥१३॥
अनं नसें लिहाँ बिज्यात ध्वाकापतिं चपराजि तयाबिल
येँ देशे वने मदु धाल रे ॥१४॥
अनंनिसें लिहाँ बिज्यात न्हवंघात थ्यनकल बिज्यात
अन महारानी नुगल दाया खोल रे ॥१५॥

यँ देस्या काजि भारदार जि कायया दरसन मबिउ
उजि मदु धका होकुम जुल रे ॥१६॥
वायो जुजु बायो पुता गिरिवानयुद्ध बिक्रम साहा
जिगु मुले खचि फेकतुके रे ॥१७॥
वायो पुता मैजु लानिथकुं मुदे भति चोन वायो
छन बबाया कारनसं वने रे ॥१८॥
महारानी बिज्यालक्ष्मी मामयागु ख्वाल स्वया
अन साहेबजुनं मिखाय खोबि तल रे ॥१९॥
हाय जुजु हाय पुता परजायात दुख बिय मते
छन राज्य थिर याय फयमाल रे ॥२०॥
महारानी बिज्यालक्ष्मी सिँदँस थाहाँ बिज्यात
महारानीं रामनाम काल रे ॥२१॥
काजी धाय भीमसेन थापा मन्त्री धाय भीमसेन थापा
अकालन छता सियमाल रे ॥२२॥
महारानी स्वर्गवास जुल अन चोको दुनिया दक्वो
मिखाय खोबि तया खोल रे ॥२३॥

संक्षेप :-

जुजु रणबहादुरं महारानी बिज्यालक्ष्मीयात हेलंगुँइ पितिना छ्वत। तपरिइ नया, तुम्बाय् त्वना चौघराय् च्वना सुख दुख तंकाच्वन। अज्यागु अवस्थाय् जुजु मदुगु स थ्यन। महारानी सति वनेत अनं लिहाँ वल। सँको देशय् थ्यंका बज्रयोगिनीयात लुँयागु छलि छाल। अनं वया चांगुनारांयात

दायना शंख छाल । अन पशुपतिइ वया लुँयागु छत्र छाल अले भातयात स्वचा चाहिला पालि भोपुल । अनं वया जयवागीश्वरीयात लुँभीतया तायो छाल । अले यँ देशय् दूहाँ वया काय गिरिवाण विक्रम व म्ह्याय् लानिथकूंया ख्वा छक स्वयेगु इक्षा यात । तर, चपरासीतेसं पना देशय् दुत मछ्व । अकि महारानी घाटय् वया नुग दादां ख्वल । अले सिँपँय् थहाँ वना रामनाम कयाच्वन । महारानीयागु ख्वा स्वया साहेबजु सहित अन च्वंपिं परजागण सकलें ख्वल ।

मंखना :—

थ्व नं 'सितलामाजु' थें हे करुण रसं जागु व ऐतिहासिक तथ्य दुगु वाखं-म्ये ख । 'सितलामाजु' इ पितिनाछ्वगु खँ दुगुलिं करुण रस दत, तर थुकी पितिनातह्म दुहाँ वंगुलिं करूणा रस दत । निम्पुं म्येया पहचह उत्थें उत्थें च्वं । उकी पितिना छ्वपिं गन गन वासं च्वन, छुछु यात धयागु खँ दु । थुकी महारानी गन गन जुना वल, छुछु याना वल धयागु खँ दु । तर, थ्व म्ये 'सितला माजु' या जो मजू । अय्नं सति वनेत वयाच्वंम्हेसिगु खँ धाये मात्रं हे नुग मछिनीगु स्वाभाविक ख । थुकी मुख्य नुग मछिनीगु खँ छगू महारानीथें ज्याम्हेस्यां लख तोने तुंबाचास आलं याय तपरिस' धायेमागुली व सति वनेम्ह्यो काय व म्ह्याययागु ख्वा छक स्वयेगु इच्छा पूर्ण मजूगुली हे ख । काय व म्ह्यायया ख्वा स्वयेगु बिचार यँ देशय् दुहाँ वयेत स्वबलय् उर्दी मदु धका दुत छ्वया महसेंलि 'वायो जुजु वायो पुता गिरिवाण युद्ध विक्रम शाह जिगु मुले खचि फेतुके रे, वायो पुता मैजु लानिथकुं मुदे भति चोन वायो, छन बाबाया कारनस वने रे' धका बिरह याइबलय् सुया मिखाय् ख्वबि मजाइ ?

नवनाग

(राग सिन्हाज्या ताल चो)

हादे नवनाग मेघया राजा वा गाका प्रसन्न ॥धु॥
झलमल अष्टीस सिन्हाज्या दिन याना
थिथि ब्वला यानाव पिय न्हां ॥
पासा दको मुनकाव कु कुसा कुबुयाव
लँस वन ल्यासे दको याक न्हां ॥१॥
हादे न्हिसे न्हिसे ख्याल यासे भौभौ घासे घासे
लँस वना मचायर्क बुँ थ्यन न्हां ॥
कुसा जा तोलताव लंचोत थसुयाव
हरसन् कुल ज्या नि सने न्हां ॥२॥
हादे पतासि थसुयाव पुवा म्हुति ओनाव
न्हिसे न्हिसे वा पिल ओने न्हां ॥
थिथि बारि यासे यासे भौभौ घासे घासे
वा पिना मचायर्क धुन न्हां ॥३॥
हादे वा पिय धुनकाव लँस लिहाँ वया बेल
भाजुन खँ ल्हासे हल न्हां ॥
भाजुया छेँस वना छेरिस सुला चोना
भाजुन सातु साला यन न्हां ॥४॥
हादे मते मते भाजु छिके सहश्र जि विनति
कचि मुखु सेनके मते न्हां ॥

मिजन मसियानि जि मन ग्यानानि
छि मन जिन गथे तय न्हां ॥५॥
हादे भाजुन तमंतमं बुतुबुसे साला साला
म्ह नापं थरर खात न्हां ॥
मते मते भाजु छिके सहसर बिनति
जि इजत छिन कायमते न्हां ॥६॥
हादे छन इजत छाय काय जि खँ जक न्यँव मयि
छन जि यथे तयातय न्हां ॥
इतुइसे तयागु तितियाना तयागु
छित गथे सितिकन बिय न्हां ॥७॥
हादे ख जा ख मइ छन छुछु फोने त्यना
छन मन आनन्दन जुयकेव न्हां ॥
आमलित छिन भाजु जि खना दया दत
लकछि बिन खने धुन न्हां ॥८॥
हादे मेवता मखु मइ छन रूप जउभन खना
कामस अति लोभ जुल न्हां ॥
संदे काय मुमा भाजु सत्ते छि खँ न्यने जुल
सत्य धर्म जक फुके मदु न्हां ॥९॥
हादे थिथि भाषा ल्हाय धुन थिथि मन वने धुन
थिथि माया जक तोलते मदु न्हां ॥
भोजन धुनगु लपतेथें वाय जक मते भाजु
ध्व सत्य फुतके मते न्हां ॥१०॥

हादे नेपालया थिथि तय राजा काजी धर्म तय
प्रजा दको आनन्दन दिसँ न्हां ॥
ल्हाकम्हया सुवचन ल्हासे तया ख्याल खँ
भाजु मयजु दुःख ताय मते न्हां ॥११॥

संक्षेप :—

भलभल अष्टीखुनु सिन्हाज्या यायेगु विचारं पासापिं मुंका ख्या यायां बुँ वन । बुँइ थ्यनेव न्हापां मिजंते कुल ज्या यात । अले मिसातेसं न्ह्युन्ह्यु वा पित । सिन्हाज्या सिधयेका सिहाँ वयाच्वंबलय् भाजु मयजु-नाप खँ ल्हानाहल । मयजु वना छेलिइ सुलाच्वन । भाजु सात्त सालायन । मयजु नच्चाह्य तिनि । ग्याना थरथर खात । छकया पाहां याना भोजन धुनगु लपतेथें याइ धयागु वया मुख्य डर । मय्जुया रूप व जोभन खना भाजुयात लोभं वयन । तर, धर्म जक मतोतीगु जूसा इतुइसेतगु, तितियानातगु बेतु भाजुयात बीत मयजु न्ह्याब्लें तयार दु ।

मंखना :—

थ्व नं 'संसारया कारण' थें हे रोमानीं जागु म्ये ख । अथे जुया नं थुकी छह्म कन्याकेटीयागु विशुद्ध प्रेम व मनोविज्ञान ब्यक्त जुयाच्वंगु दु । भाजु खँ ल्हाये मात्रं भाजुया छेलिइ सुलाच्वंवगुलि मयजुयागु विचार ला अथें हे सीदत । वास्तवय् थुकियात सुलाच्वंगु मधासे मछाला मन धुकुचुकु मिका च्वंगु धासां जिउ । अज्ञ मेकथं धायेगु जूसा पह कयाच्वंगु अथवा न्यासि चायाच्वंगु धासां जिउ । तर, कविताया सौन्दर्य थुकी हे दु । छेलिइ सुला च्वंम्हेस्यां बुलुहुँ 'कचि मुखु सेनके मते न्हां' धया 'इतुइसे तयागु

तितियाना तयागु छित गथे सितिकन बिय न्हां' धाधां 'सत्य धर्म जक फुके मदु', 'भोजन धुनगु लपतेथें वःय जक मते भाजु धयालि धारा बाह्किक रुपं खँ हंका आखिरय् थत भाजुया ल्हातय् लल्हाना बिउगु चमत्कार हे मखुला ? भाजुनाप मयजुया प्रेम न्हापा हे जुइ धुंकल । भाजुयाके वनेगु मतिइ तया हे वये न धुंकल । तर. वया मन अझ ग्यानि, धोखा बीला कि धयागु शंका वयात अझ नं दनि । ख जा ख मइ छन छुछु फोने त्यना, छन मन आनन्दन जुयेकेव न्हां' धका भाजुं आश्वासन बिसेंलि वया मन च्वन । 'भाजुन तमंतमं बुतुबुसे सालासाला म्ह नापं थररर ब्वात न्हां' धागुलि मिजंयागु उग्र स्वभाव व मिसायागु कोमल प्रकृति बांलाक हे सीदयाच्वंगु दु । हानं मय्जु छन्हुया पाहां जुइत मखु कि सदांया निंति दाम्पत्य जीवन हनेत वह्म । सत्य धर्म मफुकीम्ह मिजं दयेव कुगागु हे त्या जुल । अकि भाजुं वयात फ्वंगु तक बीधाबलय् 'आमलित छिन भाजु जि खना दया दत, लकछि जिन खने धुन न्हां' धया मन सन्तोष यात । थुकथं पयन वह्मसां झिथाय् चायेगु विचारं वम्हेसिगु मखु कि 'थिथि भाषा ल्हाय-धुन थिथि मन वनेधुन' धाइह्म कन्याकेटीयागु प्रेमयुक्त मनोविज्ञान साप हे बांलाक. हिसि दयेक हनाच्वंगुया नापनापं मिजंयागु उग्रवाद स्पष्ट जुइक खनेदयाच्वंगु थुकी दु । ख, 'भाजुन सातुसाला यन न्हां', 'मिजन मसि-यानि जि मन ग्यानानि', 'कामस अति लोभ जुल न्हां' धाइबलय् भचा गरखेसे मच्वं धाये फाइ मफु । तर. थ्व सिन्हाज्या म्ये धका झीसं लोमंके मजिउ अले सिन्हाज्या म्येया दुने हांसि ख्यालिया निंति मावकों थाय दु धयागु खँ नं झीसं लोमंके मजिउ । अकि थुकी अश्लीलता द हे दसां मेमेगु अश्लीलताया न्ह्योने नंस्वयेत नं मगा घासां जिउ । वास्तवय्

अश्लीलताया परिभाषा जमाना अनुसार जुइगु ला ख हे खत। अले पुलांगु म्ये थौं थ्वना उकी अश्लीलता दु ला कि मदु धका बिचा याना स्वयाच्वनेगु हे नं गय् थें गय् थें च्वं।

ङहुने श्री भइरव

(राग श्री; ताल जति)

ङहुने श्री भइरव विनति खँ ल्हाय
मेव मदु गति जित छि छम्ह सहाय ।।धु।।
मयाना छु सेवा जिन कुलया व्यवहार
मयासे मगाना चोन लोकया कोहाल ।।१।।
मचात पनि थव वसतया वान
लातके मफुम्हया मनस अभिमान ।।२।।
थव जुगस निधनम्ह म्वाकले तुं सिक
याना याना जतनन मजिव दोकाय ।।३।।
दुयकेतु धका जिन अनेक उपाय
दुहाँ वने छेँस स्वया जनमया दुवाल ।।४।।
इतन्यान थव छेँस मदु घलसाल
दुःखया खँ ल्हाय जिम मजुव पत्यार ।।५।।
दइन धका जिन आशा नं जि चोना
सेवालपा चोनाम्हया मयाक बिचाल ।।६।।
ल्हाकम्हया बिनतिस याहुने उधार
दुःख हाना समुदर छोहुने जि पार ।।७।।

संछेप :—

छम्ह मनू तस्सकं निधन जुल । लोकय् ब्यवहार हनेत अनेक जुक्ति यात । तर, सुयां लाके फुगु मखु । मचातेत वस तकं पुंके मफुत । छें यमद्वार समान जुल । सकसिनं नागतुग यात । सुनानं पत्यार मयात । अकिं वं थ्व भवसागर तोता वनेगु हे बिचा यात ।

मंखना :—

थ्व छम्ह दु:खीया करुण क्रन्दन ख । लोकोक्ति कथं व दु:खीया तस्सकं बिहाल जुया गतिगति हे मदयाच्वंबलय् वया कलाया मचा बुल । मचा बूम्हेसित नकेत छ्यो चाकु तकं हे न्याये मफुत । यानामानागु उपाय मजिसेंलि वं खुबन । तर, खुं लात । अले स्यायेत पचली यंकल । स्याये न्ह्यो पचली भद्दरवया न्ह्योने च्वना हागु म्ये थ्व ख । लोकोक्ति अनुसार थ्व म्ये न्याबक हे पुलांगु धायेमा । खुँयात ज्यानया सजाइँ मबीगु नियम दयेकूम्ह हे जयस्थिति मल्ल । अकिं थ्व म्ये वयासिकं पुलां धयागु ला अथें हे सीदत । थ्व बिलकुल सामाजिक जीवननाप सम्बन्ध दुगु म्ये ख । थगु आर्थिक अवस्थायात कया चिनातगु थज्यागु पुलांगु म्ये तस्सकं दुर्लभ । म्ये तस्सकं हे कन्ना चायापुसे च्वं । झी न्यनी व ब्वनीपिनि नुगलय् जक दीगु मखु कि म्ये रचना याम्हेस्या तस्सकं हे नुग मछिना दूने अन्तरात्मांनिसें द्यां तज्याना मम्ह्यंमन्ह्यं पिहां वगु धयागु सीदु । 'थ्व जुगस निधनम्ह म्वाकलेतुं सिक' धाइबलय् वयात गज्यागु आपद विपद जुया धाल जुइ ! 'दु:खया खँ ल्हाय जिन मजुव पत्यार' धागुलिं थ्वयात थौंकन्हेया निम्न माध्यम वर्गया मनूनाप तुलना यायेबह जू । छें सुकुलिइ ग्वनेमासां पिने छजु वस बांलाक पुना जुइगुलिं सुनानं मदुम्ह मज्यूम्ह धाइमखु । तर

वयागु वेदना बं हे जक सिउ । अथे हे थ्व मनू नं । दुहाँ वने छेँस स्वय जनमया दुवाल' धका छेँयात यमद्वार नाप पाचिके मागु अवस्था वबलय् वया नुग गय् च्वंक ख्वल जुइ ! दुःख गथे सहलपां सहलपे मफुत जुइ, संसारय् म्वाना च्वनेगु हे व्यर्थ ताल जुइ, अले जीवन याउँकेया निंति वं धाल, 'दुःख हाना समुदर छोहुने जि पार ।' थुकथं थ्व कविता आशावादी मजुसे निराशावादी जुया च्वंगु दु, क्रान्तिकारी मजुसे पलायमवादी जुया-च्वंगु दु । अथे नं कविता तस्सकं हृदय विदारक भावनां जायाच्वंगुलि, न्ह्याम्हेस्यां नुग काइँय्या मिनोगु भावं भय् बिया च्वंगुलि व मनू प्रति सहानुभूति वनीगु ला अथें हे जुल, अले सु मेपिनाप विरोध यायेमास्ते मवसां 'सेवालपा चोनाम्हया मयाक बिचाल' धागु न्यना द्यो खना झीत छक तं प्याहाँ ह्व वइगु अले "द्यो नं गज्याम्ह ल्या, थज्याम्ह दलिदरयात हे मस्वइम्ह, थ्वयागु नं भावभक्ति यायेगु ला !" धका झीगु म्हुतुं छ्वाराक्क पिहाँ हे वइगु । थुकी हे थ्व म्येया दकले तधंगु कला व सफलता दु ।

रानी मन्दिराया विलाप

(राग विभास, ताल लं)

हाय हाय बालक गन वना स्वल वने आव ।।धु।।

बंकोबनस स्वान फल खानाव च्वना थास
भंग पंछि खोसे खोसे हाल ।।
नुगल मछिसे वल
बाल्लख मचात नि स्वत वने ।।१।।
सल किसि बियाव खेललपा तया बालक

हरन जुलया थनि आव ॥
लंख जासे वल धलस
मलेनयो बालक मचात ॥२॥
म्हिगया दिनस राजकुमार पुत्री कृष्णाजिनी मैया
आनन्द खेललपा तया ॥
थनि गथे जुल जित
करमस चोसे हलगु मसिया ॥३॥
प्रभु स्वामी प्राणनाथ बालख मचात
थन वलगु मखनाला छिन ॥
तय गथे थो परान
मलेनयो थो परान थनि ॥४॥
वबाजुया वचनस बालक मचात
धर्मया कथा न्यँसे वन
ल्हाकम्ह अनाथ जन ॥
याहुने उद्धार ननान ॥५॥

संक्षेप :—

रानी मन्दिराया बनय् स्वां व सिसाबुसा खानाच्वंबलय् झंग हागुलि नुग खुलुखुलु मिन । काचाकाचां वया स्वबलय् सल किसि बिया म्हितकार्तपि काय व म्ह्याय निह्मं मदु । लखं जकं चुइके यनला धयागु शंका जुल । मचात गन वन स्यूला धका बौम्हेसिके न्यन । तर, छुं लिस मरु । थ मचात बेपत्ता जूगुलिं रानीं तस्सकं बिलाप यात । वास्तवय् मचातेत बौम्हेस्यां धर्मया लागि दान बियाछ्वगु जुयाच्वन ।

मंखना :—

थ्व बौद्ध अवदान नाप सम्बन्ध दुगु पौराणिक बाखं-म्ये ख । थ्व म्ये विरह प्रधान । काय व म्ह्याय निम्हेसित बौम्हेसिथाय् तोता थ बनय् सिसाफल खाना लिहाँ वबलय् मचात निह्मं मदुगु खना मांह्म मन्दिरा रानीं यागु बिलाप थुकी व्यक्त जुयाच्वंगु दु । विश्वन्तर राजकुमारं थगु श्रीसम्पति फुक्क दान यायेधुंका च्वनेत छेँ, नयेत थलबल सुधांत छुं मदुसेंलि कला, काय व म्ह्याय ब्वना बनबास वन । अन नं भेषधारी इन्द्र वया काय व म्ह्याय निह्मं फ्वना यंकल । पतिव्रता मन्दिरा भातया सेवा टहल यायेत भात नाप्पं बनय् वल । तर, थह्मं मखंक थ मचातेत दान बियाछ्वसेंलि मांया हृदय गथे मख्वइ ! 'बंको बनस स्वान फल खानाव चोना थास, झंगपंछि खोसे खोसे हाल, नुगल मछिसेवल, बालख मचात नि स्वल वने' धाइगुली मातृ हृदय बहियो थें ब्वयातगु दु । झंग पंछि ख्वयेवं हालेवं मेगु छुकियां धन्दा मजुसे मचातेगु धन्दा जुइगुली थ्व कविताया विशेषता दु । सलकिसि न्ह्यवसा बिया मचातेत तोता थकाबलेयागु अवस्था लुमंका लिक्कसं च्वंगु बावयाच्वंगु ध स्वस्वं अनेक शंका यायेगु अले भातयाके न्यनेगु, 'तय गथे थ्व परान, मलेनयो थ्व परान थनि' धका विलाप यायेगु मचात तंका च्वनीह्म मांया र्निति स्वाभाविक ख । थुकथं थुकी मचात तंकाच्वंह्म मांयागु बाखं दु, अले 'हाय हाय बालक गन वना स्वलवने आव' धयागु बिलौना द्वारा आलम्भ जुयाच्वंगु थ्व बाखं-म्ये तस्सकं हृदय विदारक जू ।

अथिर थ्व शरीर

(राग कोला; ताल परताल)

अथिरथ्व थ्व शरीर छाय
निदान याय परउपकार ॥ध्रु॥

अति हरषन दनाव रसन
थव हित थमन बोनाव ॥
वने उभ्यानस म्हिताव चोने रस
अनेक स्वान सोयाव ॥१॥

अतित व वीर जुसे चोम बल हीन
शरीर अतिन गनाव ॥
बालख गर्भन पिकया वेदना
प्राण मलेनिथे चोन ॥२॥

खनाव अन अति करुणा उतपत्ति
जुयाव मन हिलाव ॥
छोयाव हसे लित दको थव हित
वनाव थम याकतन ॥३॥

दको शरीरया तोयाव तिलहिल
लायाव सिमाया चोकास ॥
वनाव वया थास कियाव गलप
भोग बिल थन मांस ॥४॥

संक्षेप :—

छन्हु महासत्व पासापिं नाप बनय् ह्मितवन । अन वं मचा बूगु वेदनां तागत मदया सीथें च्वंह्म माधुँ खन । वया नुगलय् करुणां हा काल । पासापिं फुक्कसित लित छ्वयाहल । थ वना तिसावस त्वता सिमाय् खाल । अले थगु ला ध्यँध्यं धुँयात नकल ।

मंखना :—

थ्व नं बौद्ध अवदानय् आधारित पौराणिक बाखं-म्ये ख । 'अथिर थ्व शरीर' धका म्ये छुना दार्शनिक लँसां तयेगु कुत यागु थुकी खनेदु । छन्हु सीमागु शरीर अवश्य अथिर ख । तर, सी सुयां यइमखु । अझ नयेमखना सीथें च्वंच्वंह्म धुँयात थगु ला थह्मंतुं ध्यना नक जुइगु झन हे यइमखु । तर, महासत्वं सुयां मयगु ज्या यानाक्यन । अथिरगु थ्व शरीर दान याना परउपकार यात । थ्व म्ये ब्वना मेगु ला मखु, मचा बूह्म धुँ गथे चाताचानाच्वन थें, धुँया मचातेसं सने मफुम्ह मांयागु दुरु गथे चिचित्यात्यां चचफुना च्वन थें धयागु व महासत्वं थगु ला थह्मं ध्यँध्यं गथे नकाच्वन थें धयागु जक मनय् झसझस लुयावइगु अले 'धन्य धन्य महासत्व' धका मचायेक म्हुतुं पिज्वइगु । थ्व हे थुकिया विशेषता । खयेत ला थ्व पौराणिक बाखं ख । तर, झीगु मनय् नं परोपकारया भावना उत्पत्ति यानाबीगु गुगु शक्ति थ्व बाखनय् दु व हे थ्वया सफलता ख । थुकी जम्मा प्यंगू चरण दु । प्रत्येक चरणय् छगू छगू खँ कोजिना प्यंगू चिलं फोचाइबलय् छपु बाखं पूवं, मेगु छुं पृष्ठभूमि सीका च्वनेगु आवश्यकता मदु । थ्व थें बांलागु चिकिहाकगु बाखं-म्ये झीसं लुइके था हे थाकुइ ला धयाथें च्वं ।

वीरकुशया विरह

(राग मालुवा, ताल लं)

करमस चोसे हलगु बिहलपे माल थनि
जोगी जुसे देशान्तर वने ।।ध्रु।।

किजा द्रुमकुशयात राज्य अभिषेक बिये
मामयाके बेला फोने सुदर्शना मालवने
विरहन विदेशस वने ।।१।।

विभुतिन म्हस बुले गेरू वसतन तिये
जोगी रूप कयाव जि भ्रमरथें थनि वने
बिरहन विदेशस वने ।।२।।

ल्हाकम्ह अनाथ जन भगवानया शरणस
थव मचा भालपाव यँव सुखावति थ्यनक
विरहन विदेशस वने ।।३।।

संक्षेप :—

जोगी जुइमालीगु खँ कर्मय् हे च्वयाहगु दु । अकिं किजा द्रुमकुशयात राज्य लल्हाना बी । मांयाके बिदा काये । अले गेरु वसथें पुना भम्बथें चाचाहिला सुदर्शना मावने ।

मंखना :—

'रानी मन्दिराया विलाप' थें हे थ्व नं वियोग व्यथां जागु. अले बौद्ध अबदान नाप सम्वन्ध दुगु म्ये ख । मन्दिरा रानीं ला थ मच तय्

निति विलाप यात, तर थुको छह्म राजकुमारं कलाया निति विरह खबि हायेका च्वंगु दु। बीरकुश राजकुमार तस्सकं बांमला। तर, राज्यया हकवाला व हे। अकि बीरकुशया नामं किजाम्हेसित मण्डपय् फेतुका वीरकुशयात नाप्पं तया छत्र ज्वंका सुदर्शनानाप ब्याहा यानाबिल। कोथा बिल। निह्म त्यपू द्यनेथाय् कोथाय् मत च्याके मजिउ धका तोहू चिना खिउँक थ्यनेछ्वत। संयोगं चान्हे सुदर्शनां मत च्याकूबलय् बिरूपह्म बीरकुश नाप्पं द्यनाच्वंगु खन। वयात धोँलात धयागु सीका सुथ न्हाप्पां थ्छें बिसिवन। बीरकुशया न्ह्यलं चायेका स्वबलय् कला छर्त्ति मरु। कला बिसिवन धयागु सिसेंलि विरह याना हागु म्ये थ्व ख। बिचराया गज्यागु जालझेल याना कोथाय् द्यँवन। तर, कन्हेखुनु न्ह्यलंचाबलय् कला मदयेक वनाच्वने धुंकल। वयाके वैराग्य मवसा सुयाके वइ ? राजपाट नं किजायात —बांलाह्म किजायात—बीगु बिचा यात। जोगी जुया देशदेशान्तर चाहिला सुदर्शना मावनेगु संकल्प यात। तर, थुलिमछि त्याग कलाया निति हे जक नि। व ला भ्रमर थें जुया सुदर्शना रूपी स्वां मावनीह्म जुयाच्वन। कलातं भातया निति जक ततधंगु त्याग यानावयाच्वंगु न्यना। राजकुमारथें ज्याह्म राज्यया हकवाला जुयाच्वंह्म भातं कलाया निति थपाय्धंगु त्याग यायेत स्वयेगु संसारय् दये हे थाकुइगु खँ थें च्वं। अकि थ्व कविताय् 'जोगी रूप कयाव जि भ्रमरथें थनि वने, बिरहन बिदेशस वने, धाइगु तस्सकं महत्वपूर्ण जू। राजकुमारथें ज्याह्मेस्यां कलाया निति थज्याकथं बिरह यागु खना वयात सहानुभूति मक्यनीह्म सु जक दइ ? 'थव मचा भालापाव यँव सुखावति थ्यनक' धक। कलाया निति जीवन समेत त्याग यायेगु कामना याना भगवानयाके प्रार्थना याइबलय् सकस्यां मिखाय् खबि जाया वइगु जक मखु

कि बिचरा बीरकुशया बिरह स्वयां स्वय मफया वया र्निति सुदर्शनायात छक धया खँ न्यंका बीमाल ला धका नं मत्तिइ लुइगु । थथे नुग नायेके फइगु ख्वलुयागु गुगु गुण थुकी दु व हे थ्वया विशेषता ख । तर, थ्व म्ये मेमेगु बाखं–म्येथें मखु । थुकी छगू दोष नं दु । बाखं–म्येया विशेषता ख म्ये हाला बाखं कनेगु । थुकी थय्क्क स्वयेबलय् दर्शकते न्ह्योने वया वर्तमान घटना जक वर्णन यानाच्वंगुथें च्वं । यायेगु खँ जक दु, यानागु खँ मरु । अकि थ्व आपाथें याना बाखंनाप स्वया नाटकनाप सत्तिनाच्वंगु खनेदु । अय्नं थ्वयात छगू खं याना बाखं–म्येया झोलय् दुथ्याकागु दु । व ख थ्वया धुवा । 'करमसं चांसे ह्लगु बिहलपे माल थनि जोगी जुया देशान्तर वने' धाइगुलि थुकी बाखं सुलाच्वंगु दु धयागु सीदु । व बाखंया पृष्ठभूमि मदयेकं थ्व म्ये पूवनी हे मखु । थथे पूर्व घटना स्पष्ट जुइक व्यक्त मजुया च्वंगु हे छगू जक थ्वया दोष ख । बाखं–म्ये ला थ्व ख हे ख ।

झीगु बाखं–म्ये सम्बन्धी गुगु छत्वाचा बिचार जि च्वे प्वका व जि थुकी मुंका तगागु झिन्यापु बाखं–म्येया आधारय् व्वंकागु ख । थुकी जि भाव व बिचारयात कया अप्पो विश्लेषण यायेगु स्वयागु दु । थ्व झिन्यापु बाखं–म्ये स्वया झीसं धायेफु साहित्ये झीपिं सुं स्वया क्वे मला । हानं झीगु बाखं–म्ये थुलि हे जक जुइ धका नं जि गबलें धाये मखु । गुगुं सदांया र्निति लोमंख्योमं जुया फुइधुंकल जुइफु । तर, गुगुं तोफिउगु व घ्याक्वेधिक्वे ल्यनाच्वंगु दयेफु । तोफिउगु स्वच्चाकेगु, ल्यनाच्वंगु मालेगु व बाखं-म्ये सम्बन्धि मेमेगु खँ विश्लेषण यायेगु ज्या मेमेपिं साहित्यिक भाजु मयजुपिंत तोता जिगु ज्या थन हे क्वचायेके । अँ, छगू खँ । अँग्रेजी भासय् मरिस व क्यालवर्ली धयापिं आधुनिक कवितेसं बाखं-म्ये च्वयेगु यात ! तर, थ्व पुलांगु

बाखं–म्येया नक्कल हे सम्म ख, पुलांगुलीथें रस व स्वाद थुकी मरु। टेनिसन, ब्राउनिंग व रोसेटीथें ज्यापिं नांदपिं कवितेगु बाखं–म्ये हे नं कविताया दृष्टि बांलासां बाखं–म्येया दृष्टि उलि मन्ह्या। वास्तवय् बाखं–म्ये धयागु थथे च्वयेगु वस्तु नं ला मखु। आपाथें थाना थ्वया रचना सामूहिक रूपं हे जुयाच्वनो। लिपा छह्म अज्ञात व अपरिचित कवि मामाथाय् मामाकथं तना, ह्वना व हुया नं थ्वया पलिथा याइ। अले थुकी जीव दइ, जुगांजुग तक थ्व म्वाइ।

बाखं–म्ये धयागु छगू गहनगु बिषय ख। थ्वयात कुत्तुकुला, वात्तुवाला बांलाक केलेकु ज्या जा नयेथें अपु जुइ मखु। जि छु गुलि याना धयागु खँ थ्व क्वे च्वंगु अंग्रेजी कवितां धाइ :—

The twelvemonth and a day being up
    The dead began to speak :
'Oh who sits weeping on my grave
    And will not let me sleep ?
'Tis I, my love sits on your grave
    Wnd will not let you sleep :
For I crave one kiss of your clay-cold lips,
    And that is all I seek.'

खँ थ्व हे ख । ख, चां ल्हाना च्वापुथें ख्वाउँत्यला वने धुंकूगु नेवा बाखं-म्येया म्हुतुसिइ चुप्पा नया वयागु अङ्गप्रत्यङ्गय् क्वा बीत सम्म सनाह्म जि ख। थुकी जित गाक्क सन्तोष दु। लुदना च्वनागु दु, फुदना च्वनागु दु।

कसा भाजुया मेमेगु सफू

पिहाँ वय धुंकुगु:—

१. ती.... (बाखं पुच)
२. स्वांमा.... (मचाबाखं पुच)
३. न्हूपुखू.... (च्वखँ मुना)
४. मतेनाया म्ये.... (मतेना सम्बन्धी म्ये मुना)
५. गयू थें मस्यु.... (भावात्मक बाखं पुच)
६. त्यपू.... (चिनाखँ मुना)
७. पुलां प्याखं.... (पुलांगु नाटक संग्रह)
८. म्यँकँ बाखँ.... (पुलांगु बाखं पुच)
९. नास द्यो.... (नासद्योया म्ये मुना)
१०. पश्चाताप.... (प्याखं).

थाकू:- 'शाक्य प्रेस' ओमबहाल टोल। फोन नं. १३६०४